

UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ
FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ
Institut mezioborových studií Brno

**Problematika šikany na 1. stupni Základních
škol v České Třebové**

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Vedoucí diplomové práce:
prof. PhDr. Blahoslav Kraus, CSc.

Vypracovala:
Bc. Petra Venclová

ABSTRAKT

Tato diplomová práce se zabývá problematikou šikany na 1. stupni základních škol. Je zde popsáno to, co je to šikana, jaká jsou její stádia, projevy, příčiny, protagonisté šikany, následky šikany, jak šikanu zvládnout, její prevence a také šikana z pohledu paragrafů. Také jsou zde uvedeny dvě případové studie.

Druhá, metodologická, část se zabývá výzkumem šikany na 1. stupni základních škol v České Třebové z pohledu žáků a jejich učitelů. Cílem výzkumu bylo najít odpověď na otázky, zda je rozdíl u šikany mezi chlapci a dívkami, postoje žáků a učitelů k šikaně, kde nejčastěji k šikaně dochází a v jaké míře se šikana na základních školách objevuje.

Klíčová slova: šikana, žáci 1. stupně základních škol, agresori, oběti, pedagogové, rodiče, prevence.

ABSTRACT

This diploma work looks at problems of chicane on the first stage of primary schools. Here is describe what is the chicane, what are her stages, shows, causes, protagonists of chicane, consequences of chicane, how manage chicane, her prevention and chicane from the sight of paragraphs. Also here are mentioned two cases studies.

The second, methodological, part looks at research of chicane on the first stage of primary schools in Česká Třebová from the sight of scholars and their teachers. The aim of the research was to find the answer on questions, if is the difference in chicane between boys and girls, attitudes of scholars and teachers to chicane, where is the chicane the most frequently happened and in what measure is chicane discovered at primary schools.

Keywords: chicane, scholars of the first stage of primary schools, aggressors, sacrifices, pedagogues, parents, prevention.

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma „Problematika šikany na 1. stupni Základních škol v České Třebové“ zpracovala samostatně a použila jsem jen literaturu uvedenou v seznamu literatury.

Česká Třebová 3.3.2009

Petra Venclová

Děkuji panu prof. PhDr. Blahoslavu Krausovi, CSc. za velmi užitečnou metodickou pomoc, kterou mi poskytl při zpracování mé diplomové práce.

Petra Venclová

OBSAH

ÚVOD	6
1 ŠIKANANA Z POHLEDU TEORIE	7
1.1 CO JE TO ŠIKANANA?.....	7
1.1.1 Pět stádií šikanování.....	10
1.2 PROJEVY ŠIKANY	12
1.3 PŘÍČINY ŠIKANY	16
1.4 PROTAGONISTÉ ŠIKANY	18
1.5 NÁSLEDKY ŠIKANY	23
1.6 JAK ZVLÁDNOUT ŠIKANANU?	25
1.6.1 Úloha školy	26
1.6.2 Úloha rodičů.....	32
1.7 PREVENCE ŠIKANY	34
1.8 ŠIKANANA Z POHLEDU PARAGRAFŮ	37
2 PRŮZKUM ŠIKANY NA ZÁKLADNÍ ŠKOLE Z POHLEDU ŽÁKŮ I UČITELŮ	39
2.1 METODOLOGICKÁ VÝCHODISKA PRŮZKUMU.....	39
2.2 VÝSLEDKY PRŮZKUMU A JEJICH INTERPRETACE	41
2.3 SHRNUÍ A VYHODNOCENÍ HYPOTÉZ PRŮZKUMU	55
ZÁVĚR	58
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	59
SEZNAM OBRÁZKŮ	61
SEZNAM TABULEK	62
SEZNAM PŘÍLOH	64

ÚVOD

Tématem této diplomové práce je jeden z nejnápadnějších negativních jevů současné doby – šikana, a to přesně Problematika šikany na 1. stupni základních škol.

Téměř každý pedagog se za dobu své praxe setkal alespoň s nejnižšími stupni šikany. Bohužel dle mého názoru pedagogové nejsou pro boj se šikanou ani teoreticky ani prakticky připraveni. Většinou sice tuší, že se ve třídě něco děje, mohou si i všimnout počátečních příznaků, ale dělají jako že nic nevidí a situaci ignorují. Což je podle mého názoru dost závažný problém. Proč ale mnozí pedagogové dávají od takového problému ruce pryč? Proč radši předstírají, že žádný takový problém neexistuje? Podle mého názoru pedagogové takovou situaci ignorují, protože se jim nechce řešit a nechtějí se zabývat další záležitostmi. Řešení šikany může být někdy zdlouhavou záležitostí, která může zasáhnout i do volného času samotných pedagogů, a to může být dalším důvodem pro neřešení takové situace. Pedagogové šikanu ale také nechtějí řešit, protože si s tímto problémem často nevědí rady.

Pro boj se šikanou je tedy důležité, aby byli pedagogové dostatečně teoreticky i prakticky vybaveni. Také je důležité zaměřit se na prevenci na boj proti šikaně samotné. Nutná je také spolupráce všech příslušných orgánů a institucí (školy, rodičů a samozřejmě odborníků a odborných institucí k tomu pověřených).

Má diplomová práce se skládá z několika na sebe navazujících kapitol. V první kapitole jsem se zaměřila na to, co to šikana vlastně je, jaká jsou její stádia, projevy, příčiny a samozřejmě následky. Podkapitolu v této části jsem také věnovala následkům šikany, jak u oběti, tak u agresorů. Zaměřila jsem se také na to, jak samotnou šikanu zvládnout, a to z pohledu školy a rodičů. Poslední dvě podkapitoly jsem věnovala prevenci šikany a šikaně z pohledu paragrafů. Druhou kapitolu v teoretické části jsem věnovala případovým studiím.

Třetí kapitola, druhá (metodologická) část mé diplomové práce, se zabývá samotným výzkumem šikany na 1. stupni základních škol z pohledu žáků a jejich pedagogů. Výzkum jsem realizovala na Základních školách v České Třebové. Výzkum byl zaměřen na první stupeň základních škol, a to na žáky 4. a 5. tříd a na jejich pedagogy. Prostřednictvím dotazníku jsem zjišťovala jejich postoj k šikaně a samotnému šikanování, ale také mě zajímala jejich osobní zkušenost se šikanou a šikanováním.

1 ŠIKANA Z POHLEDU TEORIE

1.1 Co je to šikana?

Slovo šikana pochází z francouzského slova *chicane*, což v překladu znamená obtěžování, týrání, sužování, pronásledování, byrokratické lpění na liteře předpisů.

Slovo šikana se v naší společnosti objevuje stále častěji. Je to pojem, se kterým se snad setkal už každý z nás (ať někde v novinách či časopise nebo přímo osobně).

Pojem šikana u nás zavedl pražský psychiatr Petr Příhoda, který jako první u nás před listopadem 1989 veřejně promluvil o tom, co se dělo v socialistické armádě mezi „bažanty“ a „mazáky“, o tom co bylo v té době tabu.

Jak ale vypadá chování označované jako šikanování? Definice je celá řada. Každý autor definuje šikanu různým způsobem. Šikanu můžeme např. popsat takto: „Jeden nebo více žáků úmyslně, většinou opakovaně týrá a zotročuje spolužáka či spolužáky a používá k tomu agresí a manipulaci.“ (Kolář, 2001, s.27)

Pavel Říčan pak uvádí tuto definici: „Šikanování říkáme tomu, když jedno dítě nebo skupina dětí říká jinému dítěti ošklivé a nepříjemné věci, bije je, kope, vyhrožuje mu, zamyká je v místnosti a podobně. Tyto incidenty se mohou opakovat a pro šikanované dítě je obtížné, aby se samo ubránilo. Jako šikanování mohou být označeny také opakované posměšky nebo ošklivé poznámky o rodině. Jako šikanování však obvykle neoznačujeme občasnou rvačku nebo hádku přibližně stejně fyzicky vybavených soupeřů.“ (Říčan, 1995, s. 26)

„Šikanu můžeme také definovat jako trvalé agresivní jednání jednoho žáka vůči druhému s úmyslem způsobit oběti utrpení.“ (Kyriacou, 2005, s. 26)

Šikana je v současné době jeden z nejzávažnějších negativních jevů. Šikana je problémem psychologickým, sociologickým, mravním a samozřejmě spadá i do oblasti pedagogiky. Ale nejedná se pouze o jev, který by postihoval pouze školu a také se samozřejmě netýká pouze dětí a mládeže. K šikaně může docházet i na jiných místech. Se šikanou se můžeme setkat např. v armádě či dříve na vojně, v zaměstnání (mobbing) atd. K šikaně snad může docházet téměř všude, můžeme ji tedy označit za všudypřítomnou.

V této diplomové práci bych se ráda zabývala šikanou ve školním prostředí, protože právě škola se stává místem, kde se v dnešní době šikana stále častěji objevuje. Mezi projevy

šikany ve školském prostředí můžeme zařadit: fackování, kopání, ničení věcí, lití vody či jiných tekutin do aktovky či batohu, rozšlapávání svačiny, vyhození čepice z okna, hrubé nadávky, obnažení atd. Ve škole dochází k šikaně často někde v ústraní (v šatně, na záchodě, v nějakém zákoutí školy, které je dětem přístupné a kam nechodí pedagog během svého dozoru o přestávce či po skončení vyučování). Často je u šikany přítomna jen oběť a agresor nebo skupinka dvou až tří agresorů. K šikaně ale nemusí docházet pouze v nějakém temném zákoutí školy, dítě může být šikanováno i přímo ve třídě, kde jsou přítomni spolužáci oběti, kteří se ale většinou oběti nezastanou a nepomohou ji. Často se i ostatní spolužáci velice baví. (Říčan, 1995)

Pokud bychom to chtěli shrnout, můžeme říci, že: „Mezi významné znaky či rysy šikany tedy patří: záměrnost, opakování, nepoměr sil a samoučelnost agrese.“ (Kolář, 2001, s. 31) Slovem šikana máme tedy na mysli hlavně opakované ubližování.

„O šikaně ale zásadně mluvíme pouze tehdy, když oběť je z nějakého důvodu bezbranná, buď pro fyzickou slabost či neobratnost, pro svou izolovanost v kolektivu, pro své psychické zvláštnosti, nebo proto, že agresori útočí ve skupině.“ (Říčan, 1995, s. 28)

„Šikanování tedy nabývá různých forem. Pro představu bych ráda uvedla několik příkladů.

Přehled konkrétních typů a forem šikany:

a) fyzická agrese a používání zbraní

- oběť je agresory věšena na lustr, na skobu, a to až do ztráty vědomí
- agresori oběti svážou ruce, na hlavu ji navléknou igelitový sáček a pozorují, jak se zmítá
- agresori předstírají, že chtějí oběť vyhodit z okna, přes zábradlí ve škole apod.
- oběť je vystavena hromadnému bití, kopání nebo fackování
- oběť je vystavena násilnému sprchování ve studené vodě
- oběť je dušena polštářem či ručníkem, agresori měří čas, jak dlouho vydrží nedýchat
- oběť bodnou nožem do hýždě, říznou nožem do nohy, naříznou ji ušní boltec žiletkou apod.

- oběť je vystavena ranám pěstí do obličeje a do břicha
- oběti jsou stříhány vlasy, případně opalovány

b) slovní agrese a zastrašování zbraněmi

- oběti je vyhrožováno zabitím, mučením, násilím
- oběti je vyhrožováno po telefonu, anonymně
- oběť je zastrašována zbraněmi (pistolí, nožem)
- oběti je nadáváno
- agresoři urážejí rodiče oběti
- agresoři se vysmívají slabostem nebo handicapům dětí, neúspěchu, chybám
- oběti je vyhrožováno mučením

c) krádeže, ničení a manipulace s věcmi

- agresoři berou oběti peníze
- agresoři trhají a ničí oblečení, učebnice nebo sešity oběti, případně je ukradnou
- přivlastňují si nejrůznější věci oběti
- oběť je často nucena vydat agresorům svou svačinu
- agresoři oběti plivají do bot, lijí jí do bot vodu

d) násilné a manipulativní příkazy

- oběť je nucena pít limonádu nebo jinou tekutinu, do které bylo napliváno apod., jíst jídlo z podlahy
- oběť je donucována čistit agresorům boty, líbat jim boty
- oběť je donucována klečat před agresory a prosit je o milost
- je donucována mýt záchody, uklízet za agresory

e) zraňování izolací, oklikou a „uměleckými“ výtvary

- spolužáci oběť ignorují, neodpovídají na pozdrav, na prosbu nereagují, dělají, že neslyší
- na obědě s obětí nikdo nechce sedět, štitivě si spolužáci odsedávají jinam
- oběť je pomlouvána, zlomyslně osočována, jsou na ni sváděna provinění, kterých se nedopustila
- agresori o oběti píší bane s nadávkami, příběhy, kreslí kresby.“

(Kolář, 2001, s. 28-30)

1.1.1 Pět stádií šikanování

Šikana má svůj vlastní vývoj. Směřuje od zárodečné podoby tzv. ostrakismu k nejvyššímu stupni systémového ničení pozitivních vztahů, který připomíná až fašistickou totalitu.

Stádia:

První stádium: zrod ostrakismu:

„Šikanování se může objevit téměř všude a téměř v každé skupině. Podmínky vzniku šikany mohou být zcela běžné a nenápadné. Kázeň v takové skupině bývá dobrá a iniciátoři šikanování nejsou nemocní sadisté, ale obyčejní kluci a holky. Kde se tedy šikanování ve zdánlivě zdravých kolektivech bere? V každém kolektivu se tu a tam objeví oblíbení a vlivní jednotlivci a ti méně oblíbení, kteří stojí spíše na okraji skupiny (tzv. obětní beránci, outsider). Všichni jednotlivci, kteří se dostanou na okraj skupiny zakoušejí prvky šikanování – tzv. ostrakismu.“ (Kolář, 1997, s. 31-32)

„Jde o mírné, převážně psychické formy násilí, kdy se okrajový člen necítí dobře – je neoblíben a neuznáván. Ostatní ho více či méně odmítají, nebaví se s ním, pomlouvají ho, spřádají proti němu intriky, dělají na jeho účet drobné legrácky apod. Tuto situaci už můžeme označit za zárodečnou podobu šikanování a obsahuje i riziko dalšího negativního vývoje.“ (Kolář, 1997, s. 32)

Druhé stádium: fyzická agrese a přitvrzování manipulace

Při nesprávném pedagogickém vedení, může ostrakismus přerůst do dalšího vývojového stádia. Důvodů bývá více. Např.:

- „V náročných situacích, kdy ve skupině stoupá napětí, začnou ostrakizovaní žáci instinktivně sloužit jako jeho ventil. Spolužáci si na nich odreagovávají své nepříjemné pocity. Manipulace se přitvrzuje a objevuje se fyzická agrese.
- V podmínkách, kdy žáci spolu tráví hodně času a mohou vytvářet hlubší vztahy, pro zvládnutí své nejistoty nebo přežití šedivého programu nutkavě vymýšlejí a většinou rychle přitvrzují zábavu na úkor nejzranitelnějšího spolužáka.
- V jedné třídě se sejde několik výrazně agresivních asociálních jedinců a v rámci své přirozenosti od samého počátku používají násilí pro uspokojování svých potřeb.“ (Kolář, 1997, s.33)

„Zážitek, jak chutná moc, když biji a týráš někoho slabého a ustrašeného, může vyvolat u určitých jedinců prolomení posledních zábran a oni začínají své agresivní chování opakovat.“ (Kolář, 1997, s. 33)

Třetí stádium: klíčový moment – vytvoření jádra

Jestliže pedagog nebo kdokoli jiný včas nezasáhne proti přitvrzujícím se manipulacím a mnohdy i počáteční fyzické agresi jednotlivců, často se utvoří skupinka agresorů – úderné jádro. Tato skupinka začne systematicky šikanovat nejvhodnější oběti. V počátku se stávají jejich oběťmi téměř vždy ti, kteří jsou už osvědčeným objektem ostrakizování. Jde o žáky, kteří jsou slabí, neoblíbení.

Ve skupině existují podskupiny, které podle svého charakteru bojují různým způsobem o vliv. Postup agresorů za mocí by mohlo ovlivnit jen vytvoření silné pozitivní podskupiny, která by byla podskupině agresorů rovnocenným partnerem ve vlivu a popularitě svých členů.

Podle kolářových zkušeností je však výskyt silných podskupin slušných žáků poměrně řídký. Mají nevýhodnou pozici vůči agresorům, kteří nerespektují pravidla. (Kolář, 1997)

Čtvrté stádium: většina přijímá normy agresorů

„Pokud neexistuje ve skupině silná pozitivní podskupina, činnost jádra agresorů může nerušeně pokračovat. Normy agresorů jsou většinou přijaty a stanou se nepsaným zákonem. V této době získá neformální tlak ke konformitě dynamiku a málokdo se mu dokáže postavit. následkem toho dojde ve skupině k šokující proměně. U členů „virem“ přemožené skupiny dochází k vytvoření jakési alternativní identity, která je zcela poplatná normám

vůdců. To, co hlásají pedagogové, ustupuje zcela do pozadí. I mírní a ukáznění žáci se začínou chovat krutě - aktivně se účastní týrání spolužáka a prožívají přitom uspokojení.“ (Kolář, 1997, s. 36)

Páté stádium: totalita neboli dokonalá šikana

V tomto stádiu jsou normy agresorů přijaty nebo respektovány všemi a dojde k úplnému nastolení totalitní ideologie šikanování, tzv. stádia vykořisťování. Jde o rozdělení žáků na dvě sorty lidí – můžeme je nazvat otrokáři a otroci. Agresoři sami sebe označují za nadlidi, krále, ministry, kingy, mazáky...a své oběti za podlidi, poddané, nevolníky, bažanty. Otrokáři využívají na otrocích všechno, co je využitelné, od materiálních věcí po jejich tělo, city, rozumové schopnosti, školní znalosti atd. Největším důkazem moci otrokářů nad otroky je to, že jim otrokáři mohou způsobovat bolest, znásilňovat je všemi způsoby, a oni nejsou schopni se bránit. Postupně otrokáři ztrácejí poslední zbytky zábran, smysl pro realitu, jsou nutkáni k opakovanému násilí. Ostatní členové skupiny jsou stále konformnější, se zájmem přihlížejí, případně se stále více aktivně zapojují do týrání nebo už také realizují samotné šikanování. Brutální násilí se začíná považovat za normální a dokonce je pokládáno za velkou legraci. Je přijímána ideologie násilí. Otroci jsou stále závislejší a ochotnější dělat cokoli. Neúnosnost utrpení řeší únikem do nemoci, neomluvenou absencí, odchodem ze školy, pokusem o sebevraždu, případně se zhroutí. (Kolář, 1997)

Proč je dobré znát tato vývojová stádia šikanování?

Znalost těchto pěti vývojových stádií šikanování nám umožňuje respektovat stupně obtížnosti léčby, diferencovat pomoc a promyšleně volit diagnostické a terapeutické postupy.

Jinak budeme vyšetřovat a následně léčit šikanu v počátečním stádiu (tj. u prvního, druhého či třetího stádia) a jinak u pokročilého stádia (tj. čtvrté a páté stádium). Účinná celková léčba šikanování potom musí přísně rozlišovat základní stádia onemocnění. (Kolář, 1997)

1.2 Projevy šikany

Jak už jsem se zmiňovala, chtěla bych se v této diplomové práci věnovat šikaně ve školním prostředí. Rozpoznat šikanu ve třídě či škole není vůbec jednoduché. Jedná se však v současné době o problematiku velmi aktuální. Svědčí o tom vysoké procento výskytu šikany na školách.

Pokud se této problematice bude věnovat dostatečná pozornost, kterou si vzhledem ke svému četnému výskytu zaslouží, neměla by z jejích přímých či nepřímých projevů učitelům uniknout. Často se ale můžeme setkat s tím, že učitelům se možný výskyt šikany řešit nechce. Jestliže se ale šikana hned nepotlačí v počátečních stádiích, zpravidla se zmenšuje možnost jejího odhalení, neboť i žáci, kteří se na šikaně aktivně nepodílejí, agresory z různých důvodů podporují a kryjí. Je proto velmi důležité sledovat vystupování celé skupiny či jednotlivců. Je potřeba sledovat vztahy mezi dětmi, jejich konflikty, stupeň spolupráce, změny nálad žáků a celkovou atmosféru třídy. A v případě, že máme podezření na šikanu, ihned zahájit patřičná opatření k její nápravě.

Jak už jsem uvedla v první kapitole šikana se vyznačuje opakovaným úmyslným ubližováním druhému člověku. Mezi významné znaky či projevy šikanování patří: záměrnost, zpravidla opakování agrese, nepoměr sil mezi agresorem a obětí, agrese je cílem jednání, oběť prožívá tzv. „legraci“ nepříjemně.

Šikanování můžeme rozdělit na:

1. přímé a nepřímé
2. fyzické a verbální
3. aktivní a pasivní.

„Kombinací těchto tří druhů vznikne osm druhů šikanování a každý tento druh má své typické projevy:

1. šikanování fyzické přímé aktivní (útočníci oběť věsí do smyčky, škrtí, kopou, fackují)
2. fyzické aktivní nepřímé (kápo pošle nohsledy, aby oběť zbili; oběti jsou ničeny věci)
3. fyzické pasivní přímé (agresor nedovolí oběti, aby si sedla do lavice; fyzické bránění oběti v dosahování jejich cílů)
4. fyzicky pasivní nepřímé (agresor odmítne oběť na její požádání pustit ze třídy na záchod, odmítnutí splnění požadavků)
5. verbální aktivní přímé (nadávání, urážení, zesměšňování)

6. verbální aktivní nepřímé (rozšiřování pomluv; patří sem, ale i tzv. symbolická agrese, která může být vyjádřena v kresbách, básních apod.)
7. verbální pasivní přímé (neodpovídání na pozdrav, otázky apod.)
8. verbální pasivní nepřímé (spolužáci se nezastanou oběti, je-li nespravedlivě obviněna z něčeho co udělali její trýznitelé).“ (Kolář, 2001, s. 32)

Projevy šikany můžeme dělit na přímé a nepřímé:

a) přímé projevy šikany

„Dítě může být šikanováno i v přítomnosti učitele. Probíhá to ovšem méně nápadně a mírněji, než když se učitel vzdálí, ale máme-li oči otevřené, můžeme mnohé zaregistrovat.

- Posměch: posměšné poznámky na adresu dítěte, pokořující přezdívka, nadávky, ponižování, hrubé žerty na jeho účet. Rozhodujícím kritériem je, do jaké míry je dané dítě konkrétní přezdívkou nebo legrací apod. zranitelné.
- Kritika dítěte, výtky na jeho adresu, zejména pronášené nepřátelským až nenávisným, případně pohrdavým tónem.
- Příkazy, které dítě dostává od jiných dětí, zejména pronášené panovačným tónem, a skutečnost, že se jim dítě podřizuje.
- Honění, strkání, šťouchání, rány, kopání, které třeba nejsou zvlášť silné, ale je nápadné, že je oběť neoplácí.
- Rvačky, v nichž jeden z účastníků je zřetelně slabší a snaží se uniknout (menší dítě někdy s pláčem).“ (Říčan, 1995, s.49)

b) nepřímé projevy šikany

„Kromě přímých znaků šikany, existují také nepřímé znaky šikany. To jsou jevy, ze kterých můžeme usuzovat na to, že dítě je šikanováno, i když nejsme bezprostředně svědky ve chvíli, kdy mu jiné děti ubližují.

- Dítě je o přestávkách často samo, ostatní o ně nejeví zájem, nemá kamarády.
- Při týmových sportech bývá dítě voleno do družstva mezi posledními.
- O přestávkách vyhledává blízkost učitelů.
- Má-li dítě promluvit před třídou, je nejisté, ustrašené.

- Působí smutně až depresivně, nešťastně, stísněně, mívá blízko k pláči.
- Zhoršuje se jeho školní prospěch, někdy náhle.
- Jeho věci jsou poškozené nebo zničené, případně rozházené.
- Zašpiněný nebo poškozený oděv.
- Odřeniny, modřiny, škrábance nebo řezné rány, které dítě nedovede uspokojivě vysvětlit.“ (Říčan, 1995, s.49)

Jestliže učitel pojme podezření na základě těchto nebo jiných projevů šikany, může agresory přistihnout přímo při činu, musí být však velmi pozorný. Jak přímé, tak nepřímé známky šikany mohou být různě závažné jednak samy o sobě, jednak v závislosti na tom, jak často se opakují. Některé projevy mohou být samy o sobě nevinné, mohou patřit k běžnému dění ve třídě, na chodbě či na hřišti, při častějším výskytu však půjde o projev toho, že dítě může být obětí šikany. Rozhodující je současný výskyt většího počtu těchto projevů.

Jiným způsobem, jak se učitel může dozvědět o šikaně je přímo od postiženého dítěte nebo jiných dětí ve třídě, ale také se to může dozvědět od rodičů, kterým se oběť svěřila atd. V takovém to případě nezbyvá než podezření důkladně vyšetřit.

„Rodiče by měli věnovat pozornost kromě toho, co bylo uvedeno, zvláště těmto známkám šikany:

1. za dítětem nepřicházejí domů spolužáci nebo jiní kamarádi;
2. dítě nemá ani jednoho kamaráda, s nímž by trávil volný čas, s nímž by si telefonovalo apod.;
3. dítě není zváno na návštěvu k jiným dětem;
4. nechut' k tomu jít ráno do školy (zvláště když dříve mělo dítě školu rádo); dítě odkládá odchod z domova, případně je na něm možno pozorovat strach; ztráta chuti k jídlu;
5. dítě nechodí do školy a ze školy nejkratší cestou, případně střídá různé cesty, prosí o dovoz či odvoz autem;
6. dítě chodí domů ze školy hladové (agresori mu berou svačinu či peníze na svačinu);
7. usíná s pláčem, má neklidný spánek, křičí ze snu, možná právě „Nechte mě!“;

8. dítě ztrácí zájem o učení a schopnost soustředit se na ně;
9. dítě bývá doma smutné či apatické nebo se objevují výkyvy nálad, zmínky o možné sebevraždě, odmítá svěřit se s tím, co ho trápí;
10. dítě žádá o peníze, přičemž udává nevěrohodné důvody (např. opakovaně říká, že je ztratilo), případně doma krade peníze;
11. dítě nápadně často hlásí ztrátu osobních věcí;
12. dítě je neobvykle, nečekaně agresivní k sourozencům nebo jiným dětem, možná projevuje zlobu i vůči rodičům;
13. dítě si ztěžuje na neurčité bolesti břicha nebo hlavy, možná ráno zvrací, snaží se zůstat doma, své zdravotní obtíže může přehánět, případně i simulovat;
14. dítě se zdržuje doma víc, než mělo ve zvyku.“ (Říčan, 1995, s.50)

1.3 Příčiny šikany

Na začátku si musíme nejprve položit otázku, kde se bere vůbec taková zloba, nenávist, agrese u dětí, které jsou pak schopny hrozných a brutálních činů. V čem spočívá taková agrese u dětí. Uvědomují si tyto děti vůbec svou odpovědnost za činy, které spáchají? Uvědomují si bolest, kterou oběti způsobují? Kde je ten zlom, kdy se z klidného dítěte stává tyran? Šikana vzniká z mnoha příčin. „Mezi příčiny šikany můžeme např. zařadit: touhu po moci, bezmoc, motiv krutosti, přebírání správného od svých vzorů, tlak kolektivu atd.“ (Chudý, 2006, s. 49)

Co ale vede k tomu, že se šikanování u dětí projeví? Aby se šikanování jako konkrétní forma antisociálního chování projevilo, je zapotřebí souhry řady příčin a podmínek v oblasti dědičnosti, mozku a výchovného prostředí.

Pokusím se vysvětlit negativní jevy, které způsobí zkrat v normálním chování žáků. Jde zvláště o rizikové osobnostní charakteristiky a nepreventivní prostředí.

Rizikové osobnostní charakteristiky protagonistů šikany:

„Osobnostní charakteristiky protagonistů a obětí šikany, ale i členů skupiny, kde se šikanuje, jsou pro vznik a vývoj tohoto jevu velmi důležité. Svůj význam zde má i osobnost pedagoga. Za nejvýznamnější rizikové faktory pro nastartování šikany ovšem můžeme pova-

žovat osobnostní charakteristiky jejich iniciátorů a obětí a jejich vzájemný vztah. Existují ale i jiné spouštějící varianty. Osobnostní charakteristiky agresorů a obětí ustupují do pozadí, respektive žádné typické charakteristiky nejsou přítomny. Děje se tak v případech zaběhnutých tradic v učňovských internátech, dětských domovech, výchovných ústavech, věznicích a na vojně. Šikana se stává trvalou součástí těchto institucí. Mechanismus šikanování jakoby začne žít samostatným životem. Nezáleží na tom, kdo přijde a kdo odejde, šikanování zůstává zaběhnutým systémem předávaným z ročníku do ročníku.“ (Kolář, 1997, s.54)

Některé nedostatky a poruchy prostředí

„Někteří lidé mají geneticky podmíněnou vyšší pohotovost a průraznost povahy ke „znásilňování“ slabých. Z toho však nevyplývá, že se stanou automaticky iniciátory šikanování. Vývoj závisí na působení nejbližšího prostředí a na jejich aktivní práci na sobě. A i v případě, že osobnost strůjce uzraje, není jisté, zda v konkrétní skupině k šikanování dojde. Závisí to na konstelaci skupiny a na vyzbrojenosti pedagoga. Je nutné připustit, že prostředí má pro výskyt šikanování nepřehlédnutelný vliv. Pod prostředí můžeme zahrnout všechno, co agresory obklopuje.“ (Kolář, 1997, s. 61-62)

Šikana se může také rozvinout v prostředí skupiny. Zde mluvíme o vlivu skupinové dynamiky, vlivu skupiny na chování dítěte. Co si ale představit pod pojmem skupinová dynamika? „Stručně lze říci, že jde o síly, které vznikají ve vztazích mezi žáky v jejich skupinovém životě. Skupinová dynamika je tedy přítomna v každé skupině – potenciál jejího vlivu na změnu jednotlivce i celé skupiny může sloužit dobru nebo být zneužit. Je velkou chybou, že pedagogové často neumějí cíleně pracovat se skupinovou dynamikou a budovat pedagogické komunity. Důsledkem je oddělení oficiálního světa pedagogů a skrytého života studentů. Tak vzniká možnost nahodilého pohybu skupinové dynamiky. V případě šikanování je vlivu skupinové dynamiky agresory nevědomě a nereflektovaně užito k destrukci svobody a vzájemných pozitivních vztahů ve skupině.“ (Kolář, 2001, s. 79)

Na zlom v chování ve skupině i jednotlivců mají vliv skupinové normy, metody agresorů k získávání moci, konformita, závislost vůči vůdci.

Pro vznik šikany hraje také důležitou roli prostředí školy (klíma školy, klíma třídy, složení žáků). Vliv na vznik šikany mají tedy nejen osobnostní rysy žáků, ale i lhostejnost okolí a

sociální atmosféra, nevhodné klima sociální skupiny, absence výchovného vedení a právního postihu.

Šikanování se může rozvinout, jak už jsem se zmínila, téměř v každém prostředí a v nej-různějších typech kolektivů. Do skupiny příčin šikanování můžeme ale zařadit i výroky, činy osob, které i když třeba nechtěně, mohou vést ke vzniku šikany. I učitel může zavdat podnět k šikanování (i když nechtěně). Postačí jen, aby se necitlivě choval vůči konkrétnímu žákovi. Např. ho zesměšňuje před celou třídou nebo neřeší zjevnou šikanu, a tak si jeho chování žáci vyloží jako její schvalování.

Právě pedagog by měl být tím, kdo bude kolektiv bránit proti šikaně. Pedagog může sehrát velmi významnou roli při utváření kolektivu třídy. Může posilovat jeho imunitu vůči šikaně a podílet se na utváření zdravých vztahů a snažit se je udržet.

Šikanování ale není pouze vinou školy, školského prostředí a pedagogů. Záleží samozřejmě i na výchově rodičů. „Rodiny iniciátorů a aktivních účastníků šikanování významně selhávají v naplňování citových potřeb svých dětí. V rodině většinou chybí duchovní a mravní hodnoty. Ohled na slabé chápou jako zbytečnou malichernost. Agresoři vidí násilí a agresi u svých rodičů. (Kolář, 1997)

K nejčastějším příčinám šikany se řadí snaha vypadat mužně, touha po moci, přání ovládat druhého člověka, motiv krutosti. Člověku někdy působí potěšení, když vidí druhého trpět. Určitou roli při šikanování hraje také zvědavost a frajeřina. Se zvědavostí souvisí i nuda a s ní spojená touha po senzaci, touha pobavit se. Mezi příčiny šikany můžeme ale také zařadit touhu upoutat pozornost (dítě, jehož rodiče jsou např. příliš zaměstnaní a nemají čas na své dítě). Impulsem k šikaně může být i žárlivost na přízeň učitelů, kterou třeba věnují jinému dítěti. A v neposlední řadě se agresorem může stát žák, který byl kdysi sám šikanován.

1.4 Protagonisté šikany

Agresoři:

O vlastnostech šikanujících žáků se můžeme dozvědět z celé řady publikací. P. Říčan ve své knize např. uvádí: Pokud jde o fyzickou stránku, jde většinou o nadprůměrně tělesně zdatné jedince, silné a obratné, a to zvláště pokud jde o chlapce. Nemusí tomu ovšem být

vždycky. Inteligence spojená s bezohledností a krutostí může vyvážit nedostatek tělesné síly. Agresor může pro svůj záměr získat skupinu, proti jejíž převaze je oběť bezmocná. Může dokonce šikanu vymyslet a zorganizovat, aniž by se sám oběti dotkl.

Pokud jde o duševní vlastnosti agresora, je to většinou průměrný žák, ale toto není příčinou jeho šikanování. Šikanují většinou sebejistí, neúzkostní chlapci či dívky. Pro šikanující děti je typická touha dominovat, ovládat druhé, bezohledně se prosazovat. Tyto děti se snadno urazí, mají sklon vidět agresi proti sobě i tam, kde žádná není. Ublížovat druhým je pro ně radostí. (Říčan, 1995)

T. Webster-Doyle uvádí tuto charakteristiku tyрана:

1. „výraz obličeje: zlostný, panovačný, zamračený – tvrdý, zlý, chladný;
2. řeč těla: projevy síly nebo hrozby – zdvihání nebo bušení pěstí, hrubá gesta prstů, ruce v bok, ruce zkřížené na prsou, rozkročené nohy, vypnutý hrudník, vysunutá brada, nahnbená ramena, sebejistá chůze;
3. slovní projev: slova útočná, příkrá, zlá nebo taková, která děsí, uráží, uvádí do rozpaků nebo obtěžují – smrad'och, kretén, brejlovec, prcek apod. Výrazy z nichž lze vyušit postoj typu „jsem lepší než ty“ nebo „zasloužím si víc než ty“;
4. chování: rezervovanost, projevy nepřátelství, násilné činy, hrozby.“ (Webster-Doyle, 2002, s. 36-37)

Typy iniciátorů šikanování:

1. typ

„Hrubý, primitivní, impulsivní, se silným energetickým přetlakem, kázeňskými problémy – narušeným vztahem k autoritě, někdy zapojený do gangů páchajících trestnou činností.“

Vnější forma šikanování:

Šikanuje masivně, tvrdě, nelítostně, vyžaduje absolutní poslušnost, používá šikanování cíleně k zavražďování ostatních.

Specifika rodinné výchovy:

Častý výskyt agrese a brutality rodičů. Jako by agresori násilí vraceli nebo ho napodobovali.

2. typ

Velmi slušný, kultivovaný, narcisticky šlechetný, sevřený, zvýšeně úzkostný, někdy i se sadistickými tendencemi v sexuálním smyslu.

Vnější forma šikanování:

Násilí a mučení je cílené a rafinované, děje se spíše ve skrytu, bez přítomnosti svědků.

Specifika rodinné výchovy:

Časté uplatňování důsledného a náročného přístupu, někdy až vojenského drilu bez lásky.

3. typ

Srandista, optimistický, dobrodružný, se značnou sebedůvěrou, výmluvný, nezřídka oblíbený a vlivný.

Vnější forma šikanování:

Šikanuje pro pobavení sebe i ostatních. Patrná snaha vypíchnout humorné a zábavné stránky.

Specifika rodinné výchovy:

Nejsou známy významnější specifika. Pouze v obecnější rovině je přítomna citová subdeprivace a absence duchovních a mravních hodnot v rodině.“

(Kolář, 1997, s. 55-56)

Agresor a rodinné prostředí:

„Šikanující žáci často pocházejí z rodin, kde je výchova nedůsledná, nebo naopak přehnaně přísná, kde rodinné vztahy postrádají dostatek citu a kde se děti chovají agresivně vůči ostatním, včetně dospělých.“ (Kyriacou, 2005, s. 29)

Agresivita či sklon k agresivnímu jednání se vytvářejí v předškolním věku. Určitou roli hrají temperamentové dispozice, zejména vznětlivost a impulsivita a menší citlivost k možným následkům jednání. Tyto vlastnosti ale samy o sobě nevedou k agresivitě či šikaně. Musí k nim přistoupit určitý způsob výchovy, resp. zacházení s dítětem. Nejvíce dítě poškodí nedostatek vřelého zájmu, citový chlad, ponižování, lhostejnost až nepřátelství, prudké výbuchy negativních citů nebo nenávisť. K tomu často přistupuje fyzické i psychické

ké násilí: bití, kruté tělesné tresty, nadávky, ponižování. Důležitá je také tolerance k násilí, jehož se dítě dopouští vůči vrstevníkům či vůči sourozencům. V tomto případě je důležitý postoj rodičů, není dobré, pokud rodiče podporují své dítě, aby dosahovalo svých cílů pomocí násilí. Rodiče by svým dětem neměli říkat: „Měj ostré lokty, co můžeš urvat, urvi, zadarmo ti nikdo nic nedá.“ Toto bývá pak výchova malého dravce. (Říčan, 1995)

Oběti:

Vystihnout charakteristiky oběti šikanování je obtížnější než zachytit charakteristiky agresora. Skoro v každé skupině se najde nějaká ta oběť a její charakteristiky mohou být v každé skupině jiné. Navíc někdy ani není důležité, jaká oběť vlastně je, její výběr je naprosto nahodilý. Při troše smůly se může obětí stát kterékoli dítě. Šikana hrozí např. dítěti, které přijde jako nové do sehraného kolektivu nebo může hrozit dítěti, které má nějakou přednost či handicap vůči ostatním dětem. Šikana může také hrozit dítěti, které má dobrý vztah k nějakému učiteli (šplhoun).

Nejčastěji hrozí šikana dítěti, které má nějaký handicap, nedostatek. Riziko šikany se nejčastěji objevuje u dětí, které mají tělesnou slabost a neobratnost. Jednoduše řečeno nejsou schopni se porvat, ubránit se tedy napadení.

Šikana může postihnout i dítě ze sociálně slabé rodiny, jehož rodiče nemají na oblečení a dítě tak nechodí oblékané „podle módy“ a často takové dítě nedostává ani žádné kapesné.

Dalším důvodem pro šikanu může být rasová odlišnost, především barva pleti.

Pokud jde o psychické vlastnosti, bývá typická oběť šikany tichá, plachá, citlivá. Na běžné škádlení odpovídá často tím, že se stáhne, ustoupí. Mívá nízké sebevědomí, má sklon pociťovat zahanbení bez dostatečného důvodu, považuje se za hloupou a nezajímavou pro ostatní, podřizuje se. Těžko se prosazuje mezi vrstevníky. Obětí se snadno stává dítě, které se ukáže jako velmi citlivé k běžnému posměchu, které snadno ztratí sebekontrolu a jehož chování, je-li dítě šikanováno, poskytuje přihlížejícím zábavnou podívanou.

Zvýšenou citlivostí a jakousi bázlivou opatrností se tyto děti vyznačují už od raného dětství. Tyto vlastnosti souvisejí patrně s tím, že děti mají poměrně blízký vztah ke své matce, který je pravděpodobně jednak příčinou a jednak i důsledkem šikany.

Obětí se snadno stává outsider třídy, dítě osamělé, bez kamarádů, neschopné se přidružit, podělit se o hračku, neschopné zaujmout, poskytnout citovou odezvu, dítě s protivným chováním, neschopné vzbudit a udržet si sympatie dětí i dospělých.

oběti mívají také odmítavý vztah k násilí, např. ve rvavých sportech (hokej, fotbal), který se vyhýbají.

Část obětí šikany provokuje agresi svým útočným chováním, kterým ostatní děti dráždí. Jde o slovní, případně i fyzické dorážení na ostatní.

Oběť a rodinné prostředí:

Rodičovská láska jim v raném dětství nechyběla. Spíše nebyly dostatečně vedeny k samostatnosti a nenaučily se, jak se prosadit v dětském kolektivu.

(Říčan, 1995)

T. Webster-Doyle uvádí ve své knize tuto charakteristiku oběti:

„Oběť jedná jako osoba podřízená, která se stává sluhou a dělá to, co nadřazená osoba (agresor) chce. Důvodem, proč oběť takto jedná, je její strach. Mezi tyranem a obětí vzniká vztah „pán-otrok“ nebo „vůdce-následovník“. Oba se bojí, ale svůj strach ventilují odlišnými způsoby.

K charakteristikám oběti patří:

1. výraz obličeje: ustrašený, bázlivý, stydlivý, křehký, slabý, smutný, lítostivý;
2. řeč těla: paže svěšené ochable podél těla, pokleslá ramena, třes, skloněná hlava, chvějící se nohy, rozklepaná kolena, špičky nohou obrácené k sobě, pohled sklopený dolů, celkové přikrčení;
3. slovní projev: prohlášení typu – „Dám ti cokoliv, jen mě nebij.“ „Řeknu to na tebe mamince.“ „Ano, jsem smradloch, a můžu už dostat zpátky tu čepici?“ Projevy, z nichž je možno zaslechnout: „Cítím se vůči tobě podřízeným, jsi silnější a lepší než já.“
4. chování: tiché, stydlivé, nadměrně ohleduplné chování, neupoutává pozornost na svou osobu.“ (Webster-Doyle, 2002, s. 40)

1.5 Následky šikany

Šikanování je těžkou poruchou vztahů ve skupině, která má systémový charakter a zasahuje celou skupinu. Šikanování je tedy nebezpečné jak pro oběti, tak i pro agresory, další členy skupiny, ale také i pro celou skupinu. Šikana zcela paralyzuje výchovnou funkci celé skupiny a proměňuje její působení v destruktivní. Šikana může, jak už jsem říkala, zasáhnout kohokoliv a může také zasáhnout rodinu oběti, která je důsledky šikany také zasažena. Skryté nebo pozdě odhalené šikanování způsobuje škody všem členům skupiny. Hlavní destruktivní účinky jsou čtyři:

1. poškození fyzického a psychického zdraví obětí

Šikana způsobuje obětem psychické a fyzické utrpení. Poškozuje často dlouhodobě a někdy i trvale psychické a tělesné zdraví. Při brutálních formách a v pokročilých stádiích ohrožuje i život oběti.

2. fixování antisociálních postojů u agresorů

Svému nutkavému osudu ponechaný agresor se stává „charakterovým mrzákem“, u něhož se povážlivě upevnily antisociální postoje a celková připravenost pro trestnou činnost. Agresor neměl možnost pocítit sílu ve vynucování obecných pravidel správného chování vůči bližním. Nikdo mu nedal jasně najevo, co nesmí dělat, co je chráněnou sférou druhého člověka.

3. ztráta iluzí o společnosti u ostatních členů skupiny

Žáci, kteří se přímo neúčastní šikanování, ale jsou svědky krutého bezpráví, ztrácejí iluze o společnosti, která by každému člověku měla zajistit ochranu proti jakékoliv formě násilí. Mravní a zákonné normy jsou zcela bez zábran překračovány, aniž by to pro agresory znamenalo nějakou komplikaci. Agresoři pak přistupují k násilí a k porušování zákona i ve svém dalším životě.

4. snížený efekt pedagogického působení u skupiny jako celku

Probuzení a nastartování šikany je závažnou překážkou pedagogických snah o výchovný a výukový růst skupiny a jejich jednotlivých členů. Skupina přemožená virem šikany ztratí výchovnou funkci, jakou má zdravá skupina. Všichni členové jsou v různé míře poškozováni. Výukový efekt v takové skupině je zcela minimální.

(Kolář, 1997)

Následky šikanování u oběti:

Nejhorší následky šikany se projevují u oběti šikany. Závažnost poškození závisí na tom, jaké míry destruktivní síly šikanování dosáhlo a zda bylo krátkodobé či dlouhodobé. Důležitá je také míra obranyschopnosti oběti šikany.

a) oběti počátečních stupňů šikanování

Jde o první, druhý a třetí stupeň šikany. Účinky šikany jsou zde sice nenápadnější, ale o to více zákeřnější. Potřeby ostrakizovaných a „mírně“ šikanovaných žáků jsou ve škole často dlouhodobě a někdy trvale frustrovány, tedy neuspokojovány. Takový žák se ve škole necítí dobře a je pochopitelné, že jeho vztah ke škole bývá negativní. Vystavení trvalému bolestivému emočnímu tlaku a tzv. subtilnímu násilí (izolace, zesměšňování, ponižování, nadávání...) pozvolna, ale jistě narušuje jeho osobnostní vývoj. Uvědomované i neuvědomované prožívání bolesti vede k přetížení adaptačních mechanismů, dojde k vyčerpání nervové soustavy a objeví se neuróza nebo psychosomatické potíže.

Šikanování svým obětem také způsobuje poruchy v sociální, školní a osobnostní adaptaci:

- nepozornost při vyučování,
- zhoršení prospěchu,
- tendence k nadměrné omluvené absenci,
- tendence k neomluvené absenci,
- poruchy sebehodnocení a narušené, negativní sebepojetí,
- celková nejistota a stále přítomný strach.

b) oběti pokročilých stupňů šikanování

Jde o čtvrtý a pátý stupeň šikany a zde už jsou následky velmi vážné, dotýkají se celé osobnosti a mají celoživotní charakter.

V nejhorších případech „vyřeší“ oběť situaci sebevraždou. Při dlouhodobém brutálním šikanování se oběť často zhroutí a objeví se u ní panická hrůza ze zabití, skutečný strach o život. Oběť má poruchy spánku a trpí nočními děsy. Nežádka se u ní objeví výrazné psychosomatické potíže, např. únava, nevolnost, bolesti hlavy, břicha, zad, dusivé astmatické

záchvaty atd. některé oběti se musejí dlouhodobě léčit. Může se také u oběti projevit neschopnost pokračovat ve studiu ani po přeřazení na jinou školu. Stává se, že není schopna adaptovat se na novou školu, třídu. Průvodním jevem je těžká porucha sebehodnocení, ztráta vlastní vůle a sebezničující tendence osobnosti.

(Kolář, 1997)

Následky šikanování u agresora:

Jaké následky šikany můžeme pozorovat u agresora? Jsou u něho vůbec nějaké následky pozorovatelné. Jaké následky si agresor ze šikanování odnese?

Agresoři se často stávají členy skupin, které mají v dospělosti více konfliktů se zákonem než ostatní. Je proto důležité, aby pedagog nebo jiný odborník dokázal jeho agresivní chování zastavit a snížit tak riziko spojené s jejich kriminální činností v dospělosti.

Agresorům musí být vysvětleno, že to co dělají není správné, rozebrat s nimi jejich situaci. Pomocť mu zamyslet se nad situací. Agresor musí litovat toho, co udělal. Nemůžeme ho nechat při tom, že to, co dělá nebo udělal, je správné a nebude za to potrestán. Agresor musí přijít na to, že to, co dělá je protizákonné a nelidské, jinak bude ve svém násilném chování pokračovat a zafixuje se antisociální postoje. Zafixování této zkušenosti ale hrozí i oběti a ostatním přihlížejícím šikanování – všichni by měli dát najevo svůj nesouhlas s agresorovým násilným chováním.

1.6 Jak zvládnout šikanu?

Zvládnutí šikany mezi dětmi je velice náročný úkol a vyžaduje praktické i teoretické znalosti. Ale vědomosti v tomto případě nejsou všechno. Měli bychom rozumě uvažovat a nedržet se pouze nějakých předpisů, a také bychom neměli zastínit emoční stránku.

Abychom mohli šikaně úspěšně čelit, je třeba vytvořit vhodné podmínky, respektovat určité zásady a používat vhodné metody s ohledem na konkrétní situaci.

Základním předpokladem boje proti šikaně je připuštění si možnosti jejího vzniku a existence na škole. Také je důležitá odvaha obětí a ochota okolí oznamovat na příslušná místa možné případy šikanování. Pedagogové by měli být ochotni žáky vyslechnout a provést příslušná opatření. Zpravidla šikanu vyšetřuje a celý případ řeší třídní učitel, který si vyžá-

dá i informace od všech vyučujících, případně od dalších dospělých. Ke každému závažnějšímu případu neváhá přizvat výchovného poradce, případně i psychologa.

„Cesta k zastavení šikany vede přes následující tři kroky:

1. Mít zájem o zastavení šikany.
2. Naučit se chápat, proč lidé šikanují – důležité je uvědomit si, jak tyraní jednají, a chtít je pochopit, proč jednají právě tímto způsobem.
3. Rozvinout schopnosti, jak s tyranou jednat nenásilnou formou.“ (Webster-Doyle, 2002, s. 58-60)

1.6.1 Úloha školy

Boj proti šikaně a její předcházení je jen jedním z řady úkolů, které škola má při výchově dětí. Podaří-li se omezit šikanu, ubude také vandalského ničení různých předmětů, klesne počet krádeží a zlepší se i celková atmosféra, kázeň a pořádek ve škole, zvýší se spokojenost dětí s pobytem ve škole.

Je potřeba pochopit, že podstatou toho, co se ve škole děje, není jen práce učitelů s určitým „materiálem“, tj. s dětmi, nýbrž živá struktura, ve které na sebe navzájem působí řada různých sil či skupin. Ve většině tříd existuje nejméně jedna opoziční skupina, jejímž zájmem je co nejméně pracovat, a přitom získat, třeba i podváděním, co nejlepší výsledky. Snaží se získat různé výhody na úkor zbytku třídy. Takovou skupinu můžeme nazvat prekriminální. Základními znaky třídy, kde má takováto skupina značný vliv jsou: nežalování, zastrašování – a zde už jsou prvky šikany. Šikana pak nejen demoralizuje celou skupinu, ale také oslabuje její odolnost, její schopnost vzdorovat agresí. Místo aby byla školní třída místem, kde se dítě učí demokracii, máme pak zárodek totalitního režimu. Odstranění šikany má pak obrovský význam. (Říčan, 1995)

Strategie vyšetřování

Hlavní zásady správného postupu řešení šikany:

1. Chránit zdroj informací, neprozradit ho.
2. Prozradit, co nejméně o tom, co nám už je, a zejména co nám dosud není známo, nebo to nemůžeme dokázat.

3. Vyslechnout poškozeného, obviněného a svědky každého zvlášť a později jejich výpovědi konfrontovat.
4. Všechny výpovědi pečlivě zaznamenat.

Michal Kolář hovoří o dvou typech vyšetřování šikany:

A. Vzhledem k úrovni cílů:

- Strategie zmapování symptomů, vnějšího obraz – jevové stránky;
- Strategie postižení vnitřního vývoje – konstelace postojů k šikanování.

B. Podle rozsahu vyšetřování:

- Strategie globální – vyšetření celé skupiny, u pokročilých šikan;
- Strategie lokální – vyšetřování vybraných žáků, strategie první pomoci, je nejméně náročná, a proto je použitelná v rámci pedagogické odbornosti.

(Kolář, 1997)

Schéma strategie vyšetřování:

1. Rozhovor s informátory a oběťmi.
2. Nalezení vhodných svědků.
3. Individuální, případně konfrontační rozhovory se svědky.
4. Zajištění ochrany obětem.
5. Rozhovor s agresory, případně konfrontace mezi nimi.

Toto schéma je potřeba při vyšetřování dodržovat a nevynechat žádný z uvedených bodů. Pořadí těchto bodů je stále, kromě čtvrtého kroku zaměřeného na ochranu obětí. Ten není pevný a lze ho dle potřeby měnit.

Úkolem strategie první pomoci je zmapování symptomů čili vnějšího obrazu šikanování. Musíme nalézt odpovědi na tyto otázky: Kdo je obětí? Kolik je obětí? Kdo je agresorem? Kolik jich je? Kdo z nich je iniciátor a kdo je aktivní účastník šikanování? Co, kdy, kde a jak dělali agresori konkrétním obětem? K jak závažným agresivním a manipulativním projevům došlo? Jak dlouho šikanování trvá?

Výpovědi na jednotlivé otázky je nutné důkladně zaznamenat a uspořádat. Důležité je vypracovat přehled hlavních typů agresorů a u jejich jmen si poznamenat přesné údaje kdy, kde, jak a komu co udělali.

(Kolář, 1995)

Taktika vyšetřování šikany

1. Zahřívací předkolo

2. Monolog

3. Dialog

4. Konfrontace

Nemusíme použít všechny tyto zmíněné části. To, zda tuto taktiku použijeme celou nebo jenom část, záleží na obtížnosti případu, který budeme řešit.

1. Zahřívací předkolo

Slouží k navození určité atmosféry. Jeho podoba se řídí podle toho, s kým jednáme. U svědků je na místě podpora a povzbuzení. Základním pravidlem je zajištění bezpečnosti. Je nutné žáky přesvědčit, že jejich spolupráce nebude prozrazena.

U agresorů je od počátku důležité pracovat s citovým napětím a navodit moment překvapení, šokovat. Je vhodné, když agresor neví, že je šikanování prozrazeno, pak je vyšetřováním zaskočen a nemá promyšlené odpovědi. Účinné také je, když je agresor zaskočen ukázkou důkazů, detailním popisem šikanování. Důležité je, neprozradit zdroj informací.

2. Monolog

Použijeme, pokud chceme žáka lépe poznat. Je to požadavek, aby svědek nebo obviněný agresor pokud možno souvisle vypovídal, co se ve třídě dělo.

3. Dialog

Dialogem zde rozumíme kladení otázek vyšetřovanému žákovi a jeho odpovědi na ně. Po celou dobu je třeba udržovat citové napětí. Nejběžnější variantou je tzv. přitlačení ke zdi. Agresorovi jsou nabídnuty nějaké polehčující okolnosti, když se přizná, zároveň je ubezpečen, že v případě dalšího šikanování bude nekompromisně potrestán. Při rozhovoru s agresorem je důležité, na co se ptáme a jakým způsobem. Významnou roli zde hraje i neverbální komunikace.

4. Konfrontace

Jestliže je vyšetřování zvláště obtížné, je na místě zařadit konfrontaci mezi svědky. Když to nepomůže, lze přikročit i ke konfrontaci mezi agresory. Prakticky to znamená setkání dvou vyšetřovaných tváří v tvář, kdy pedagog reguluje jejich ujasňování rozporů ve výpovědích. Vedení konfrontace vyžaduje bedlivé sledování verbálních i neverbálních projevů.

Vyšetřování šikany je velice citlivou záležitostí. Pedagog by neměl podlehnout pocitu, že je poslední spravedlivý na světě, a ani by si neměl myslet, že se zase tak moc nestalo. Při nápravě této situace by měl být vybaven láskou k dětem, schopností empatie, soucitem a etickými normami.

(Kolář, 1995)

Prakticky bude vyšetřování šikany, které provádí třídní učitel, vypadat např. takto:

Učitel především promluví s tím, kdo ho o šikaně informoval, nejdříve ho nechá vyprávět vlastními slovy, povzbuzuje ho. Pak se vyptá na všechny podrobnosti a okolnosti. Při tomto rozhovoru se zaměříme na vtaž informátora k oběti i k agresorům, zvážíme, zda je informace vnitřně konzistentní a věrohodná. Je-li referentem sama oběť, ujistíme ji svou podporou a ochranou, zeptáme se, jak si představuje naši pomoc. Oběť potřebuje povzbuzení a naději. Vždycky ale myslíme i na to, že může jít o falešné udání. Není-li referentem oběť, je rozhovor s ní dalším nejbližším krokem. Oběť můžeme požádat, aby sepsala, co řekla. Jestliže došlo k viditelnému poranění, je třeba ho vyfotografovat, v případě potřeby zavolat lékaře či policii.

Pokud jsme schopni oběti zajistit účinnou ochranu, přemlouváme ji, aby souhlasila se zveřejněním svého udání. I když se nepodaří agresory usvědčit, je větší naděje, že se šikanou přestanou, když budou vědět, že škola je o jejich počínání informována.

Následuje rozhovor s agresory (nebo-li s podezřelými). Učitel si nechá od každého vyprávět, co se dělo, pak mu klade otázky a nakonec ho nechá jeho výpověď napsat. Dále učitel vyslechne i děti, které šikaně přihlížely nebo o ní věděly. V těchto rozhovorech je dobré, co nejméně prozrazovat a klademe konkrétní otázky (kdo, kdy, jak, proč). Žádáme vysvětlení rozporů v tom, co dítě sděluje, a rozporů mezi výpověďmi. Je dobré klást otázku tak, aby už v jejím znění byl obsažen předpoklad, že dítě určitou věc dělalo nebo vidělo. Ptáme se např.: „Kde jsi byl, když Lád'a kopal Pepíčka? Nikoli „Kopal Lád'a Pepíčka?“ Málo užitečné jsou také otázky, na které lze odpovědět „Ano“ nebo „Ne“, případně „Nevím“.

Při rozhovorech s agresory a s přihlížejícími musíme často čelit výmluvám, že šlo o nehodu, pouhou legraci nebo hru. Ptáme se: Jestliže to byla nehoda, tak jak se děti snažily oběti pomoci? Jak projevíly svou solidárnost? Jestliže šlo o legraci, smáli se všichni? Jestliže to byla hra, bavila všechny?

Než začneme takto naostro vyšetřovat, zvážíme, jaká je naděje na usvědčení agresorů. Je-li příliš malá a nesouhlasí-li oběť s tím, aby byla záležitost zveřejněna, může být prospěšnější spokojit se s tím, že napříště uděláme pro ochranu obětí, co je možné, a získané informace použijeme pro použití v budoucnosti.

Závažné případy je potřeba oznámit řediteli školy, který pak jedná s rodiči agresorů a s rodiči oběti.

(Říčan, 1995)

Sankce proti agresorům:

„Každá sankce, kterou použijeme musí být agresorovi a jeho rodičům a kolektivu třídy jasně vysvětlena. Jen tak může být pedagogicky účinná.“

Dvě základní zásady trestání:

1. Celá záležitost má být trestem, co nejrychleji vyřízena a nemá se dětem připomínat.
2. Odsuzujeme čin, nikoli dítě. Naopak, na každém provinilci se snažíme najít to nejpozitivnější, na co můžeme navázat.“ (Říčan, 1995, s. 60-61)

„Příklad některých sankcí, které můžeme použít:

- zdržení žáka ve škole po vyučování,
- vyžadování náhrady za poškozený nebo zničený předmět,
- oznámení prohřešku rodičům,
- oficiální stížnost řediteli,
- oznámení prohřešku trenérovi, na němž dítěti záleží,
- vyloučení dítěte z výletu,
- umístění dítěte na nějaký čas do jiné třídy či přeřazení na nějaký čas do jiné školy,
- umístění dítěte o přestávkách do blízkosti pedagoga,

- důtka, případně snížená známka z chování,
- oznámení na policii,
- vyloučení ze školy,
- nařízení ochranné výchovy,
- umístění v diagnostickém ústavu či v dětském domově.“ (Říčan, 1995, s. 56)

Pomoc obětem šikany:

„Dětem, které se staly obětí šikany, je možno pomoci individuálním či skupinovým poradenstvím, které poskytneme jim i jejich rodičům.

Existuje několik možných řešení, jak konfliktní situaci řešit. Je ale také nutné učit dítě, kdy a jaké řešení použít. Dětem je doporučováno zejména:

- prostý únik v pravou chvíli, někdy je pro dítě optimální vmísit se mezi ostatní děti, od nichž může případně získat pomoc;
- útěk s křikem: „Ne! Nechej mě! Jdi pryč!“;
- reakce na posměch: mlčení, nebo výroky typu „To je fakt!“, „Děkuji!“;
- energické odseknutí;
- neútočný, neprovokativní slovní projev;
- získání pomoci jiných dětí, které jsou nablízku;
- ignorování verbální agrese a pokus o navázání přátelského kontaktu;
- obranný postoj bez nepřátelství;
- protiútok bez ohledu na přesilu.“ (Říčan, 1995, s. 61)

Jak postupovat při vyšetřování šikany v případě oběti a agresora:

V případě oběti:

1. pozorně naslouchat
2. vyjádřit podporu a pochopení
3. ubezpečit, že to není jeho/její vina

4. zjistit a zaznamenat maximum informací o původci, formě, trvání, frekvenci a místě šikany
5. posoudit míru ohrožení
6. zajistit bezpečné prostředí
7. vyšetřením u odborníka zjistit rozsah tělesného a psychického poškození a zabezpečit následnou péči
8. pozitivním hodnocením zvyšovat sebevědomí a sebedůvěru dítěte
9. nácvikem vést k osvojení obranných postojů

V případě agresora:

1. v osobních pohovorech vyjádřit zásadní nesouhlas a odsoudit chování násilníka
2. nekompromisní stanovisko podepřít přiměřeným veřejným postihem
3. zjistit maximum informací o motivech a možných zdrojích agresivního chování
4. systematickým vedením ve škole a v rodině odstranit nebezpečné vzorce chování
5. působením na rodinu odstraňovat rizikové postoje a negativní výchovné vlivy
6. odstranit zdroje ponižování a tělesného násilí v rodině a ve škole
7. nabídnout bezpečné možnosti vybití agresivních emocí a možnosti seberealizace
8. pěstovat a prohlubovat schopnost empatie, vcítění se do pocitů jiných.

(Pöthe, 1999, s.143)

1.6.2 Úloha rodičů

Rodiče agresorů:

Rodičů se zpravidla taková zpráva velice dotkne a neuvěří jí hned. Rodiče pak doufají, že to není pravda a že vše se nakonec vysvětlí zcela jinak. Pokud se ale přeci jenom tato zpráva potvrdí, doufají, alespoň v to, že jejich dítě nebylo právě tím iniciátorem šikany. Reakce obou rodičů má dítěti dát najevo, že se provinilo proti řádu, který je nad lidmi. Optimálním vyústěním pak je, když dítě prožije hluboké zahanbení, případně se rozpláče nad tím, co udělalo. Pak je třeba odpustit a provinění nepřipomínat, což ovšem automaticky nezna-

mená, že zrušíme stanovený trest. Trest by měl být přísnější než za jakékoli jiné provinění. Trest musí přicházet od milující osoby a musí být velmi jasně vysvětlen. Vhodná je také omluva oběti a rodičům oběti.

Rodiče oběti:

„Jestliže zjistíme, že naše dítě bylo či je šikanováno, je třeba udělat, co jen můžeme, abychom mu co nejrychleji a nejučinněji pomohli. Nestačí oznámit to škole, musíme se také starat sami.

Několik užitečných rad pro rodiče oběti:

1. ujistěte dítěte svou podporou a ochranou, je důležité mu říci, že se postaráte o jeho bezpečí
2. zaznamenejte přesně, co se stalo, kolikrát, kdy to bylo, kdo byl přítomen, snažte se získat, co nejuplněnější obraz
3. jde-li o velmi vážné ubližování, neposílejte dítě do školy, dokud nemáte jistotu, že se věc řeší správným způsobem
4. oznamte hned šikanu třídnímu učiteli, případně rovnou řediteli školy, k jednání jděte nejméně ve dvou
5. žádejte pedagogy, aby vám ihned sdělili, jak hodlají postupovat
6. sejděte se s rodiči agresora a požádejte je, aby své dítě usměrnili
7. je-li to možné, zajistěte dítěti ochranu (např. vozit ho autem do a ze školy)
8. dokud nebude záležitost vyřešena, denně ji sledujte, s dítětem o ní mluvte, jeho názory berte vážně.“

(Říčan, 1995, s. 65-66)

„Když rodiče zjistí, že jejich dítě je šikanováno, existují tři základní kroky, podle kterých by měli postupovat:

- Poskytnout dítěti maximální oporu

Důležité je zorientovat se ve vnějším obraze šikanování co, kdo, kdy, kde, jak. Povídat si s dítětem o celé situaci. Pokud jde o pokročilé stádium či hrozí-li dítěti nebezpečí, je dobré ho nechat doma.

- Oba rodiče by měli navštívit ředitele školy a třídního učitele

Úkolem setkání je, co nejlépe pedagogy informovat o tom, co jste se od dítěte dozvěděli. Zjistit, zda je škola schopna poskytnout odbornou pomoc, a podle toho se rozhodnout dál.

Je nutné se zeptat, zda mají pedagogové odborné zkušenosti, zda dokážou realizovat kvalifikovanou pomoc. Dále je dobré se zeptat, jakým způsobem bude pedagog situaci vyšetřovat, jak najde vhodné svědky, jak bude chránit vaše dítě, podle čeho rozezná počáteční pokročilá stádia šikanování, jakou metodu nápravy použije apod.

Od pedagogů můžeme dostat tři možné odpovědi:

1. *Škola s vámi hraje poctivou hru, ráda by pomohla, přiznává však, že nemá odborné zkušenosti.* Zde je tedy nutné se s žádostí o pomoc obrátit na odborníka, který by s třídním učitelem spolupracoval a nebo udělat ihned to, čeho je škola schopná, například přeradit dítě do vedlejší třídy.
2. *Škola spolupracuje s odborníkem.*
3. *Škola nejeví zájem o řešení, nebo tvrdí, že problém zvládne, ovšem nepřesvědčí vás o své odbornosti.* Rodiče by měli v této situaci odmítnout neodborný zásah, informovat inspektora a požadovat odbornou pomoc. Případně by měli přeradit dítě na jinou školu a zajistit právní ochranu dítěti.

- Podle situace ve škole, ale i dalších okolností můžete uvažovat o dalších opatřeních

Může se jednat např. o tato opatření: vždy navázat kontakt s odborníkem (Linka bezpečí, linky důvěry, návštěva pedagogicko – psychologické poradny), navštívit rodiče agresory a pokusit se s nimi domluvit o nápravě situace, zajistit ochranu dítěti na cestě do a ze školy, při závažném šikanování lze podat trestní oznámení na agresory na policii, kontaktovat se s orgány školy, kde mají zastoupení ostatní rodiče a společně hledat pomoc.“

(Kolář, 1997,s. 114-116)

1.7 Prevence šikany

Je mnohem účinnější a snadnější zlu předcházet, než ho později odstraňovat nebo proti němu bojovat. Prevence šikany je v současné době velice rozšířená. Existuje celá řada pre-

ventivních programů pro školy. Prevence šikany je důležitá tam, kde k šikaně ještě nedošlo, ale i tam, kde k ní prokazatelně došlo. Prevence je důležitá k tomu, abychom předešli nebo zabránili opakování šikanování, je nutné zdůraznit, že prevence není pouze předcházení šikanování, ale i její řešení na všech úrovních vnitřního vývoje, vytvoření ochrany dětí před týráním ostatních spolužáků a dětí. K zastavení šikanování je důležité postupně rozvíjet prevenci na co největším počtu škol za aktivní pomoci a podpory ministerstva školství a krajských úřadů.

Schéma prevence školních šikan:

„Model ucelené pomoci má sedm vrstev:

1. Pedagogická komunita, která posiluje imunitu školních skupin a celých škol proti onemocnění šikanováním.
2. Specifický program proti šikanování jako dílčí součást školní komunity, který dokáže případné onemocnění brzy detekovat a účinně léčit.
3. Odborné služby resortu školství, tvořené pedagogické-psychologickými poradnami, středisky výchovné péče, speciálně-pedagogickými centry, diagnostickými ústavy apod. jejichž úkolem je umět řešit pokročilé šikany a poskytnout pomoc v oblasti prevence šikanování.
4. Spolupráce škol s odborníky jiných resortů a nestátními organizacemi zabývajícími se prevencí šikanování. Patří sem např. spolupráce s kriminalisty pro mládež, sociálními kurátory, dětskými psychiatry.
5. Pomoc a podpora ministerstva a krajských úřadů školám při vytváření prevence šikanování.
6. Kontrola škol ze strany České školní inspekce, ministerstva školství a krajských úřadů, jak jsou připraveny ochránit žáky před šikanováním.
7. Monitorování situace a zabezpečování ochrany práv dětí nevládními organizacemi, jako např. Amnesty International v ČR, Občanské sdružení proti šikanování apod.

Tento model pomoci se zaměřuje na přístupné roviny školních příčin a podmínek. Hlubších zdrojů šikanování se dotýká velmi omezeně. Škola ale nemůže bezprostředně odstraňovat

destruktivní vlivy zvenčí, může k nim pouze přihlížet při hledání účinné ochrany žáků na své půdě.“ (Kolář, 2001, s. 198)

Třídní charta proti šikanování:

K zabránění šikanování nám může také pomoci vytvoření třídní charty. Takovou chartu můžeme chápat jako soubor pravidel, která jsou zaměřená na zabránění přímé i nepřímé šikany. Žáci tím veřejně vyjadřují svůj nesouhlas se šikanou.

Hlavním cílem charty je: Šikanování nebude trpěno! Základní význam má pro agresory, kteří dostanou jasné a pevné mantinely.

Charta je jedním z nástrojů, který pomáhá dětem vidět násilí z pohledu zákona. Pomáhá jim, aby viděli důsledky jejího porušování. A také se učí chránit práva druhého člověka.

Jak vytvořit třídní chartu:

1. Brainstorming žáků – každý žák sám za sebe napíše pár pravidel a připojí k nim požadavky, jak by chtěl, aby se k němu ostatní spolužáci chovali.
2. Dohoda skupin žáků na výběru pravidel – žáci jsou rozděleni do skupin, domluví se na výběru pravidel, která jsou z pohledu skupiny nejlepší.
3. Domluva mluvčích skupin na konečné podobě charty – zástupci skupinek společně seřadí pravidla podle důležitosti a z prvních pěti až deseti vytvoří konečnou třídní chartu.
4. Reflexe a zpětná vazba – diskuze o průběhu a výsledku snažení celé třídy. V případě nesouhlasu, lze chartu ještě upravit.
5. Ochrana proti porušování charty – dohodnutí konkrétních následků při porušení charty.

Třídní charta by měla naplňovat následující pravidla:

- Nebudeme nikoho šikanovat.
- Pomůžeme spolužákům, kteří jsou šikanováni.
- Podpoříme začlenění izolovaných žáků do společných aktivit.

Druhy prevence šikany:

V oblasti šikany rozlišujeme dva druhy prevence – primární a sekundární.

Primární prevence

Tato prevence se uplatňuje, dokud k šikaně ještě nedojde. Účinnými prostředky primární prevence jsou přirozené součásti komunity jako např. celoškolské setkání, třídní samospráva atd. Primární prevence spočívá hlavně v informování dětí, rodičů a veřejnosti o šikaně a preventivních aktivitách školy. V rámci této primární prevence je potřeba u dětí pěstovat zdravé sebevědomí, snažit se je vést k samostatnosti, vychovávat je k nebojácnosti.

Sekundární prevence

Ta se uplatňuje tehdy, když k šikaně už došlo a kde je třeba zabránit tomu, aby se šikana neopakovala. Do sekundární prevence patří včasná diagnostika, bezodkladné vyšetření šikany, pedagogická opatření a výchovná práce s agresory.

1.8 Šikana z pohledu paragrafů

Z trestního hlediska je možno šikanu postihnout, jsou-li splněny dvě podmínky trestní odpovědnosti – zda je naplněna stránka materiální a formální. Materiální stránka trestného činu spočívá v tom, že se pachatel dopustil jednání, které splňuje znaky konkrétního trestného činu tak, jak jsou vymezeny v trestním zákoně. Formální stránka spočívá jednak v úmyslu pachatele takového jednání se dopustit a míra společenské nebezpečnosti jeho jednání dosahuje intenzity uvedené v zákoně.

Z hlediska materiální podstaty je nutné, aby jednání pachatele bylo zařaditelné pod skutkovou podstatu některého trestného činu. Nelze-li skutek pod některou skutkovou podstatu zařadit, nemůže se jednat o trestný čin. To ovšem neznamená, že by jednání nemohlo být postiženo jako přestupek.

U trestných činů, jejichž podstatou byla šikana, lze proto předpokládat, že právě s ohledem na rozšiřující se případy podobných jednání bude skutek jako trestný čin považován. Nejčastěji se jedná o tyto trestné činy:

- Trestný čin omezování osobní svobody.

- Trestný čin vydírání.
- Trestný čin vzbuzení důvodné obavy (vyhrožování usmrcením, těžkou újmou na zdraví).
- Trestný čin loupeže.
- Trestný čin ublížení na zdraví.
- Trestný čin poškozování cizí věci.
- Trestný čin znásilnění či pohlavního zneužití.

Také je potřeba přihlížet na úmysl spáchání trestného činu. O přímý úmysl pachatele se jedná tehdy, jestliže pachatel chtěl svým jednáním porušit nebo ohrozit zájem chráněný ustanoveními trestního zákona, tzn. jestliže pachatel věděl, že svým jednáním se dopouští trestného činu a tento trestný čin spáchat chtěl. U nepřímého úmyslu je situace složitější. Pachatel věděl, že může svým jednáním spáchat trestný čin, ale bylo mu to jedno.

K tomu, aby byl pachatel postižen, je potřeba, aby dosáhl určitého věku. K trestní odpovědnosti osob mladších 15 let nedochází, ale od roku 2007 vstoupil v platnost nový zákon, který snižuje trestní odpovědnost na 14 let. Nezletilý pachatel může být postižen nařízením ústavní výchovy, může být nad ním ustanoven dohled. Za určitých podmínek mohou být postiženi i jejich rodiče (hl. pokud výrazně zanedbávají výchovu svých dětí).

(Kolář, 1997)

2 PRŮZKUM ŠIKANY NA ZÁKLADNÍ ŠKOLE Z POHLEDU ŽÁKŮ I UČITELŮ

Pro svoji diplomovou práci jsem si vybrala kvantitativní výzkum. Prostřednictvím tohoto výzkumu jsem zjišťovala, jak je to s šikanou na prvním stupni základních škol v České Třebové.

2.1 Metodologická východiska průzkumu

Cíle průzkumu a výzkumné hypotézy:

Cílem mého výzkumu je výzkum šikany na prvním stupni základních škol v České Třebové. Výzkum jsem zaměřila na 4. a 5. třídy základních škol. Svůj výzkum jsem zaměřila na to, zda žáci základních škol rozumí pojmu šikana, v jakém rozsahu se s ní setkali, jestli je rozdíl mezi chlapci a dívkami v oblasti šikanování a zda se žáci cítí ve škole bezpečně. V rámci svého průzkumu jsem se zeptala prostřednictvím dotazníku také učitelů základních škol. Chtěla jsem znát také jejich postoj k tomuto tématu.

Pro svůj výzkum jsem si zvolila tyto výzkumné problémy:

4. Zjistit rozdíl šikany u chlapců a u dívek.
5. Zjistit postoje učitelů k šikaně.
6. Zjistit, kde k šikaně dochází.
7. Zjistit, zda se žáci cítí ve škole bezpečně.
8. V jaké míře se šikana na základních školách objevuje.

Po vyjasnění výzkumných problémů, které jsem si zvolila jako klíčové pro svůj výzkum, mohu formulovat tyto hypotézy výzkumu:

H1: Šikana se objevuje častěji u chlapců než u dívek.

H2: Agresoři jsou víc jak z 50% spolužáci oběti.

H3: Předpokládám, že více jak 70% žáků se necítí ve škole bezpečně.

H4: Předpokládám, že u dívek převládá psychická šikana.

H5: Šikana se objevuje častěji ve škole než mimo školu.

H6: Předpokládám, že počet těch, kteří pomohou oběti není víc jak 10%.

H7: Více jak 80% učitelů si myslí, že na jejich škole se šikana nevyskytuje.

H8: Všichni učitelé vědí, co znamená slovo šikana.

H9: Předpokládám, že minimálně se šikana objevuje ve 45%.

Metody průzkumu:

Výzkum jsem realizovala na základních školách v České Třebové, kde jsem prostřednictvím dotazníku oslovila žáky 4. a 5. tříd, a také jejich učitele. Použila jsem tedy dva druhy dotazníků – jeden pro učitele a jeden pro žáky (viz. příloha PI a PII). Pro zmapování výskytu šikany jsem tedy použila metodu dotazníku. Dotazník jsem si vybrala, protože jsem potřebovala získat informace od velkého počtu respondentů a dotazník je jednou z metod, která patří k poměrně rychlému zjišťování informací od velkého počtu jedinců v poměrně krátkém čase a s relativně malým nákladem. (Disman, 2006)

Oba dotazníky byly konstruovány na základě výše stanovených cílů a hypotéz. Oba dotazníky byly konstruovány zadavatelkou výzkumu.

Dotazník pro žáky: dotazník byl zaměřen na problematiku šikany na 1. stupni základních škol. Dotazník, který jsem použila pro sběr dat byl anonymní a skládal se z 16 otázek (viz. Příloha P I). Otázky byly formulovány přiměřeně věku respondentů. Otázky, které jsem použila byly uzavřené, kde byly vypsány možné odpovědi a žáci si tudíž museli vybrat a v některých případech jsem použila i otázky polouzavřené, kde byly dány možné alternativy odpovědí, ale žáci mohli odpověď ještě dovysvětlit. Otázky v dotazníku byly formulovány co nejpřiměřeněji věku dětí.

Dotazník pro učitele: i tento dotazník byl zaměřen na problematiku šikany na 1. stupni základních škol. Dotazník, který jsem použila byl anonymní a skládal se z 5 otázek. Otázky byly uzavřené a 1 otázka byla otevřená, do které učitelé měli vysvětlit pojem šikana.

Distribuce dotazníků: výzkum jsem realizovala v České Třebové, dotazníky jsem roznesla do 3 Základních škol v České Třebové (ZŠ Ústecká, ZŠ Nádražní a ZŠ Habrmanova). Celkem jsem roznesla 100 dotazníků pro žáky a 10 dotazníků pro učitele. Na každé Základní škole v České Třebové jsem se osobně domluvila se zástupci těchto škol a po naší osobní domluvě byly dotazníky vyplňovány. Návratnost dotazníků byla 100%. Osobně jsem se také domluvila s každým učitelem, kterému jsem poskytla dotazník a po naší osobní domluvě dotazník ve svém volném čase vyplnili. Návratnost byla také 100%.

Výzkumný vzorek:

Výzkum byl zaměřen na žáky základních škol. Základní soubor výzkumu tvořili žáci prvního stupně ze tří základních škol ze 4. a 5. tříd, a také jejich učitelé, kteří na 1. stupni základních škol pracují.

Výzkum jsem realizovala na třech základních školách v České Třebové. Na každé základní škole jsem se osobně domluvila se zástupcem ředitele a po naší osobní domluvě byly dotazníky v hodinách žákům rozdány. Celkem jsem poskytla 100 dotazníků pro žáky a 10 pro učitele. Učitelé dotazníky vyplňovali ve svém volném čase.

Výběrový soubor tak tvořilo 100 žáků ze 4. a 5. tříd českotřebovských základních škol, z toho bylo 43 dívek a 57 chlapců. Dále výběrový soubor tvořilo 10 učitelů, kteří učí na 1. stupni na těchto třech základních školách. Dotazník žáci vyplňovali za přítomnosti učitele, proto byla návratnost dotazníků 100%.

2.2 Výsledky průzkumu a jejich interpretace

Data byla sesbírána pomocí dotazníkové metody, ze získaných dat byla vypočítána absolutní a relativní četnost.

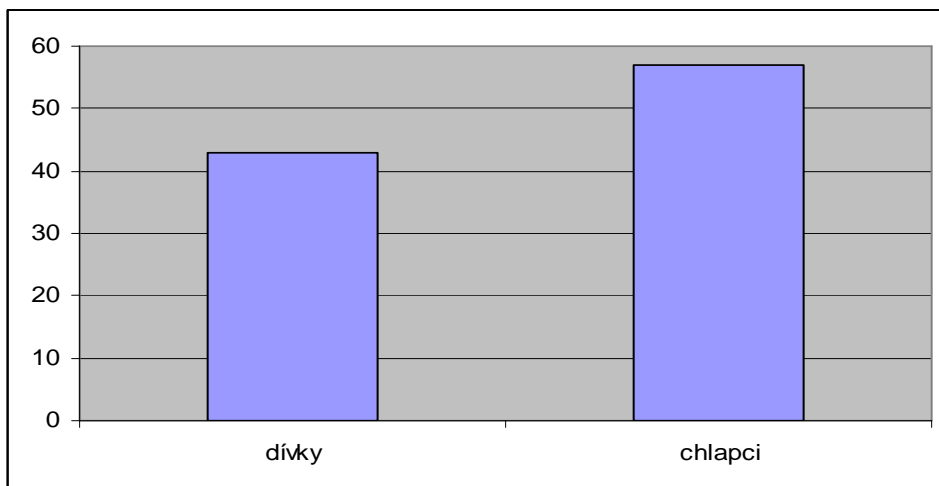
Základní utřídění dat jsem provedla podle tzv. čárkovací metody. Nejdříve jsem zapsala všechny hodnoty, kterých jsem dosáhla, a poté jsem pomocí čárek zaznamenávala jejich výskyt. Výsledky této čárkovací metody jsem poté převedla do tabulky četností. Tuto četnost jsem ještě doplnila o relativní četnost. Tu jsem vypočítala tak, že jsem četnost vydělila celkovou četností. Relativní četnost jsem poté vyjádřila v procentech a to tak, že jsem relativní četnost vynásobila 100. Vypočítaná relativní četnost nám poskytuje informace o tom, jak velká část z celkového počtu hodnot připadá na danou hodnotu (kategorii). (Chráška, 2003)

Výsledky průzkumu a jejich grafické znázornění:**Dotazník pro žáky:**

Ještě než se dostanu k samotnému vyhodnocování otázek výzkumu, tak bych ráda uvedla počet dotázaných dívek a chlapců, a také kolik dívek bylo šikanováno a jaké formy šikany u nich převažovaly a to samé bych uvedla i u chlapců.

	absolutní četnost	relativní četnost v %
dívky	43	43%
chlapci	57	57%

Tab. 1. Dívky a chlapci

Obr. 1. Dívky a chlapci

Z této tabulky a grafu vyplývá, že z celkového počtu dotázaných převažují chlapci (57%) a dívky tvoří 43% z celkového počtu dotázaných.

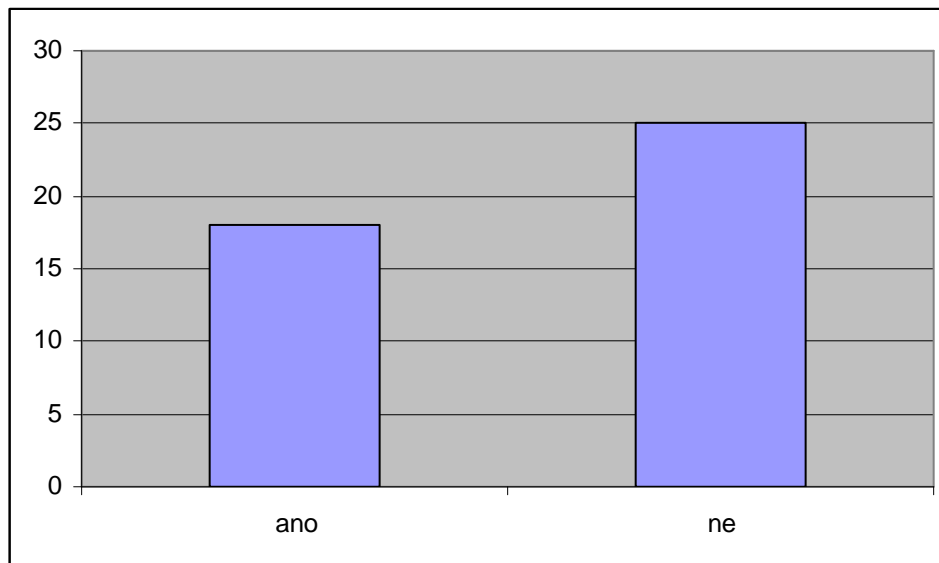
Dívky:

a) Byla jsi někdy šikanována?

	absolutní četnost	relativní četnost v %
ano	18	41,90%
ne	25	58,10%

Tab. 2. Šikana u dívek

U většiny dotázaných dívek se šikana nevyskytuje (58,10%). 41,90% dotázaných dívek už šikanu zažilo.

Obr. 2. Šikana u dívek

b) O jakou šikanu šlo?

	absolutní četnost	relativní četnost v %
nadávky, urážky	11	61,10%
brání, schovávání, ničení věcí	3	16,70%
vyhrožování	4	22,20%
fyzické týrání	4	22,20%
jiné	0	0,00%

Tab. 3. Druh šikany u dívek

Z této tabulky vyplývá, že u dívek, které jsou šikanovány převládá šikana formy nadávek a urážek, což bychom mohli zařadit do šikany psychické, protože nadávky či urážky nám ubližují spíše psychicky než fyzicky.

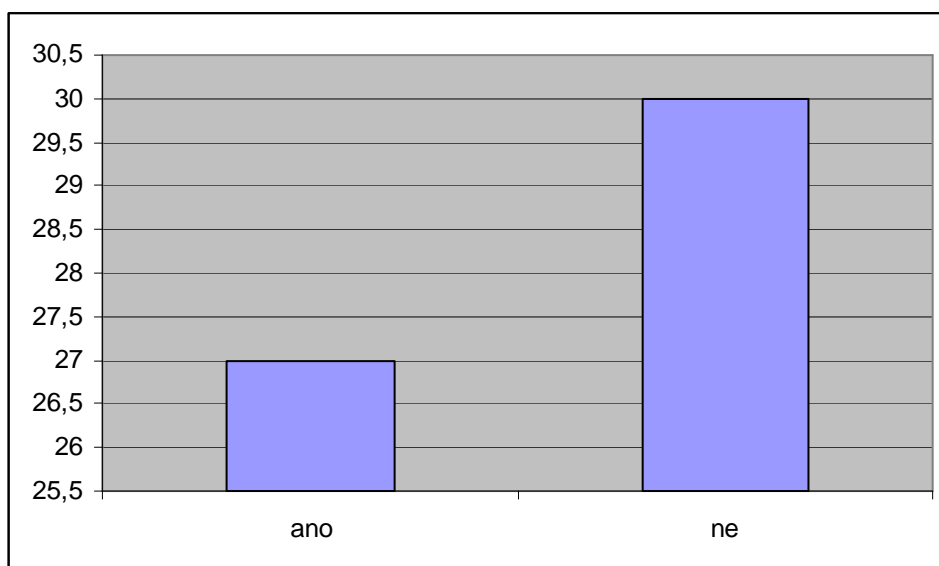
Chlapci:

a) Byl jsi někdy šikanován?

	absolutní četnost	relativní četnost v %
ano	27	47,40%
ne	30	52,60%

Tab. 4. Šikana u chlapců

Mohli bychom téměř říci, že u chlapců to vychází skoro půl na půl. 27 chlapců odpovědělo, že šikanováni byli nebo jsou a 30 chlapců uvedlo, tedy většina, že šikanováni nejsou.

Obr. 3. Šikana u chlapců

b) O jakou šikanu šlo?

	absolutní četnost	relativní četnost v %
nadávky, urážky	16	59,25%
brání, schovávání, ničení věcí	9	33,30%
vyhrožování	3	11,10%
fyzické týrání	12	44,40%
jiné	1	3,70%

Tab. 5. Druh šikany u chlapců

Je zajímavé, že i u chlapců převládá šikana psychická a fyzické týrání je až na druhém místě.

Pro lepší srovnání a lepší názornost ještě uvedu dvě tabulky, kde budou chlapci a dívky pohromadě (pro přímé srovnání). První tabulka obsahuje odpovědi žáků na otázku: „Byl jsi někdy šikanován?“. Druhá tabulka obsahuje odpovědi žáků na otázku: „O jakou šikanu šlo?“. Hodnoty v tabulkách jsou uvedeny pouze v absolutní četnosti.

	dívky	chlapci
ano	18	27
ne	25	30

Tab. 6. Šikana u dívek a chlapců

	dívky	chlapci
nadávký, urážky	11	16
brání, schovávání, ničení věcí	3	9
vyhrožování	4	3
fyzické týrání	4	12
jiné	0	1

Tab.7. Druh šikany u dívek a chlapců

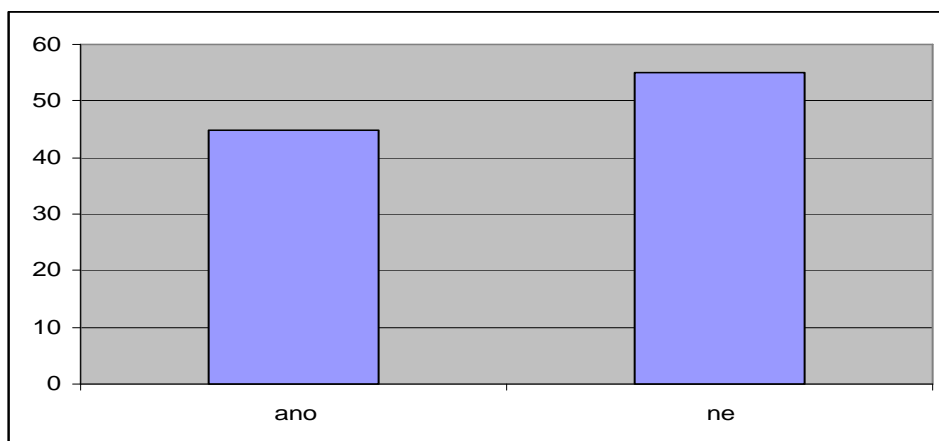
Ted' už se zaměřím na vyhodnocování konkrétních otázek dotazníku bez ohledu na to, zda se jedná o dívky či o chlapce:

Byl(a) jsi ty někdy šikanován(a)?

	absolutní četnost	relativní četnost v %
ano	45	45%
ne	55	55%

Tab. 8. Šikana

Z těchto odpovědí je jasné, že stále převažují žáci, kteří nejsou šikanováni a zatím ani nebyly, i když je to jen malý rozdíl. Žáků, kteří nebyly šikanováni, je 55%. Já osobně jsem čekala, že tento rozdíl bude mnohem více znatelnější.

Obr. 4. Šikana

Šikanoval tě někdo jen jednou?

Pokud žáci v první otázce odpověděli, že byli někdy šikanováni, měli za úkol odpovědět na 2., 3., 4., 5., 6. a 7. otázku.

	absolutní četnost	relativní četnost v %
ano	14	31,10%
ne	23	51,10%
nevím	8	17,80%

Tab. 9. Četnost šikanování

Na tuto otázku odpovídali ti žáci, kteří se osobně se šikanou setkali. Měli za úkol odpovědět, zda je někdo šikanoval pouze jednou nebo vícekrát. Většina žáků odpověděla, že se to stalo vícekrát (51,10%), žáci např. odpovídali, že je někdo šikanoval 2x, 4x, 10x, 3x, někdo odpověděl, že byl šikanovaný několikrát a někdo mi dokonce tuto odpověď doplnil tak, že je šikanovaný neustále. U 31,10% žáků se šikana objevila pouze jednou a osm žáků (17,80%) nevědělo, kolikrát byli šikanováni.

O jakou šikanu šlo?

U této otázky žáci 4. a 5. tříd mohli kroužkovat více odpovědí najednou.

	absolutní četnost	relativní četnost v %
nadávky, urážky	27	60%
brání, schovávání, ničení věcí	12	26,70%
vyhrožování	7	15,60%
fyzické týrání	16	35,60%
jiné	1	2,20%

Tab. 10. Druh šikany

Nejvíce žáků uvedlo, že je šikanováno formou různých nadávek či urážek – může se tedy jednat o psychickou šikanu, kdy jsou děti psychicky týráni – 60% dětí. 35,60% zažilo fyzické týrání při šikanování. 26,70% uvedlo, že je někdo šikanuje tak, že jim bere, chovává či ničí věci. 15,60% zažilo vyhrožování a pouhý jeden žák mi zaškrtnul odpověď poslední, kam žáci měli za úkol sami odpověď napsat, pokud jim výše uvedené možnosti odpovědí nevyhovovali a tento jeden žák (2,20%) uvedl, že byl šikanován tak, že agresori po něm chtěli peníze.

Kde k šikaně došlo?

U této otázky mohli žáci také kroužkovat více odpovědí .

	absolutní četnost	relativní četnost v %
v šatně	3	6,70%
ve třídě	17	37,80%
na záchodě	1	2,20%
cestou do nebo ze školy	12	26,70%
jinde	16	35,60%

Tab. 11. Místa pro šikanování

Nejvíce jsou žáci šikanováni ve třídě (37,80%), což je pro mne závažnější informace, vzhledem k tomu, že ve třídě jsou pod dohledem učitelů. Dále si žáci nejvíce vybírali možnost poslední – jinde (kterou museli sami doplnit). Žáci v této odpovědi uváděli, že jsou šikanováni např. u školy či v areálu školy (hřiště, školní jídelna), v městském parku, na zájmovém kroužku, v městském bazénu, na chodbě školy, mimo základní školu atd. nejméně žáků je šikanováno v šatně (6,70%) a na záchodě (2,20%).

Ten, kdo tě šikanoval byl

U této otázky opět žáci mohli vybírat více odpovědí.

	absolutní četnost	relativní četnost v %
tvůj spolužák	44	97,80%
chlapec či dívka z jiné školy	11	24,50%

Tab. 12. Agresor

Nejvíce agresorů šikany je zároveň spolužáky oběti. Dotazovaní odpověděli, že v 97,80% se jedná o spolužáky, z toho vyplývá, že oběti jsou šikanováni svými spolužáky.

Ten, kdo tě šikanoval byl

U této otázky žáci 4. a 5. tříd mohli opět kroužkovat více odpovědí.

	absolutní četnost	relativní četnost v %
jeden chlapec	18	40%
jedna dívka	3	6,70%
skupina chlapců	22	48,90%
skupina dívek	6	13,30%

Tab. 13. Agresoři

Mezi agresory se nejčastěji zařazuje skupina chlapců (48,90%) nebo pouze jeden chlapec (40%). Dívky jako agresory tak často označovány nejsou.

Pomohl ti někdo ze spolužáků?

	absolutní četnost	relativní četnost v %
ano	16	35,60%
ne, jen se dívali	7	15,60%
nikdo jiný u toho nebyl	17	37,80%
nevím	5	11,10%

Tab. 14. Pomoc

V této otázce jsem se ptala na pomoc, protože předpokládám, že většina dětí, pokud vidí, že je někdo šikanovaný, raději zůstane stranou, raději se do toho nezapletou, možná proto, že sami mají strach, aby je ještě někdo neoznačil za samotné agresory.

Jako nejčastější odpověď na tuto otázku žáci 4. a 5. tříd uváděli, že nikdo jiný u šikany nebyl (37,80%). Dále často uváděli, že jim někdo přeci jenom pomohl (35,60%). 15,60% žáků uvedlo, že jim nikdo nepomohl, že se ostatní jenom dívali a 11,10% dotázaných nevědělo.

Víš o někom ze třídy, kdo je šikanován?

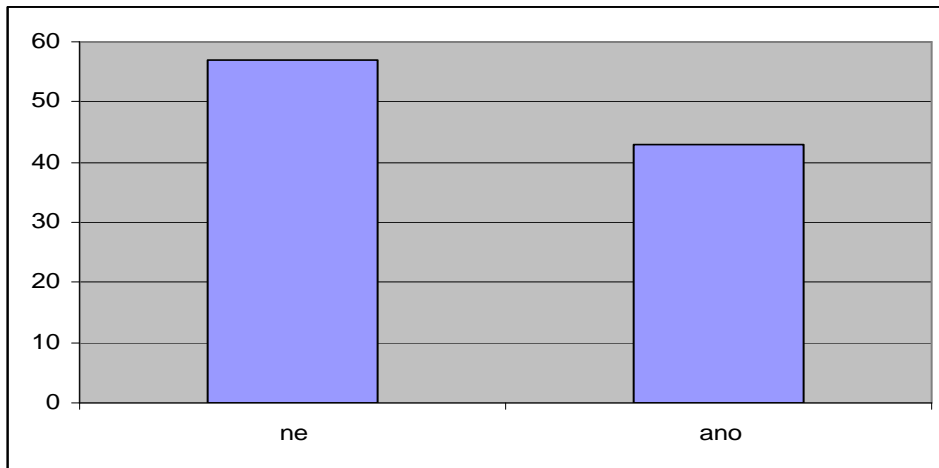
Toto už je otázka, na kterou opět odpovídali všichni žáci, kterým jsem dotazník dala k vyplnění.

	absolutní četnost	relativní četnost v %
ne	57	57%
ano	43	43%

Tab. 15. Kdo jiný je šikanován

Většina žáků (57%) o nikom jiném, kdo by byl šikanován, nevědí. 43% žáků pak uvádějí, že o nějakém svém spolužákovi, který je šikanován, vědí. Pokud žáci uvedli, že o nějakém žákovi vědí, měli ještě za úkol uvést počet žáků, o kterých vědí, že je šikanován a žáci uváděli počty jako 1, 2, 3 či 4.

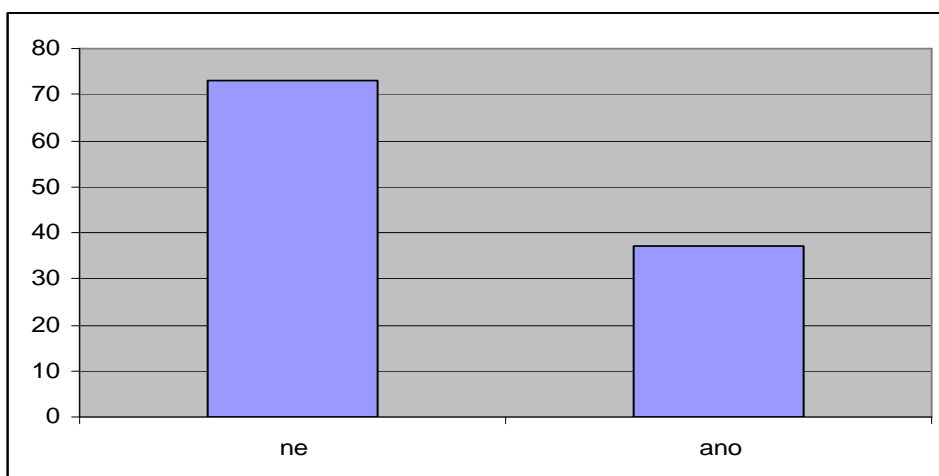
Obr. 5. Kdo jiný je šikanován

Znáš někoho ze školy, kdo je šikanován?

	absolutní četnost	relativní četnost v %
ne	73	73%
ano	37	37%

Tab.16. Kdo ze školy je šikanován

Opět většina žáků (73%) uvádí, že o nikom ze školy, kdo by byl šikanován nevědí. 37% žáků pak uvádí, že o někom vědí. Opět žáci u této otázky, pokud o někom, kdo je šikanován vědí, měli uvádět počty těchto žáků. Zase se objevovali počty jako 1, 2, 3, 4 či dokonce 5.

Obr. 6. Kdo ze školy je šikanován

Pokud ano, stalo se to jen jednou?

Pokud dotazovaní žáci odpověděli v otázce 8 nebo 9 ano, tak měli za úkol zodpovědět otázku 10, 11, 12 a 13. pokud odpověděli, že ne, přeskočili až na otázku číslo 14.

	absolutní četnost	relativní četnost v %
ano	13	16,25%
ne	13	16,25%
nevím	19	23,75%

Tab. 17. Četnost šikanování 2

Nejvíc žáků tady odpovědělo, že neví 23,75%, ostatní odpověděli buď ano (16,25%) nebo ne (16,25%).

Pomohl mu někdo ze spolužáků?

	absolutní četnost	relativní četnost v %
ano	13	16,25%
ne, jen se dívali	8	10,00%
nikdo jiný u toho nebyl	6	7,50%
nevím	18	22,50%

Tab. 18. Pomoc oběti

Opět nejvíc žáků odpovědělo, že neví (22,50%). 16,25% žáků odpovědělo, že ano, 10% odpovědělo, že ne a 7,5% odpovědělo, že u toho nikdo jiný nebyl.

Ten, kdo ho šikanoval byl

	absolutní četnost	relativní četnost v %
jeho spolužák	33	41,30%
chlapec či dívka z jiné školy	11	13,80%

Tab. 19. Agresoři 2

Nejvíc žáků označilo odpověď a, a to znamená, že se jednalo nejvíce o spolužáky oběti (41,30%), druhou možnost označilo pouze 13,80% žáků.

Ten, kdo ho šikanoval byl

	absolutní četnost	relativní četnost v %
jeden chlapec	24	30%
jedna dívka	2	2,50%
skupina chlapců	20	25,00%
skupina dívek	1	1,30%

Tab. 20. Agresoři 3

Spolužáci oběti šikánování zde nejvíce zaškrtili, že oběť byla šikánována jedním chlapcem (30%) nebo skupinou chlapců (25%). Agresoři jako dívky se vyskytují podle dotázaných velice málo. Mezi agresory dívky se častěji zařazuje jedna dívka (2,50%), poté až skupina dívek (1,30%).

Znáš někoho z vaší školy, kdo někoho jiného šikanoval?

	absolutní četnost	relativní četnost v %
ano	45	45%
ne	55	55%

Tab. 21. Agresoři z tvé školy

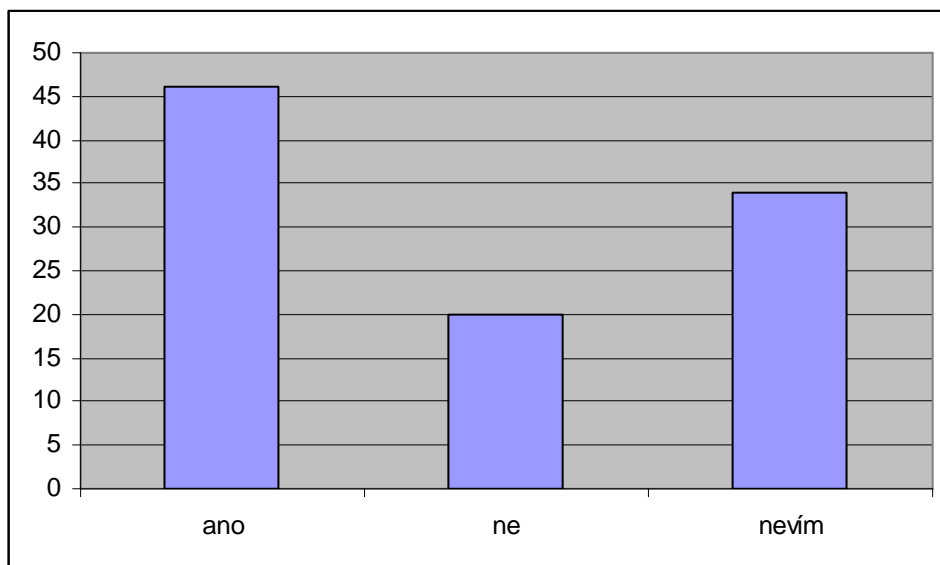
45% dotázaných žáků uvedlo, že o někom ví a 55%, tedy většina dotázaných žáků uvedlo, že o nikom, kdo by někoho jiného šikanoval neví.

Cítíš se celkově ve škole bezpečně?

	absolutní četnost	relativní četnost v %
ano	46	46%
ne	20	20%
nevím	34	34%

Tab. 22. Pocit bezpečí

Nejvíce dětí odpovědělo, že se ve škole cítí bezpečně (46%), i když bych předpokládala, že ten počet dětí, kteří se cítí ve škole bezpečně bude daleko větší. To, že se děti necítí ve škole bezpečně nebo že nevědí, jestli se tak cítí, považují za dost velký a zásadní problém pro školu, protože žáci v ní tráví dost svého času a je proto důležité, aby se v ní cítili dobře a v pohodě. 20% žáků odpovědělo, že se necítí ve škole bezpečně a 34% dotázaných odpovědělo, že neví.

Obr. 7. Pocit bezpečí

Šikanoval(a) jsi někdy ostatní děti?

	absolutní četnost	relativní četnost v %
nikdy	84	84%
jednou	13	13%
několikrát	1	1%
často	2	2%

Tab. 23. Šikanoval jsi ty?

Nejvíce žáků odpovědělo, že nikdy nešikanovalo (84%). Záleží ovšem na tom, zda tomuto číslu můžeme věřit, zda žáci opravdu odpoví. Nejvíce dali popravdě nebo měli jenom strach se přiznat. 13% dotázaných žáků odpovědělo, že šikanovali jenom jednou, 2% odpověděli, že šikanovali často a 1% odpovědělo, že šikanovali několikrát.

Dotazník pro učitele:

Vysvětlíte pojem šikana

Tato otázka je složitější na vyhodnocování, protože zde každý učitel psal svoji vlastní definici šikany. Abych tuto otázku vyhodnotila pomohla jsem si definicí šikany (viz. kapitola 1.1) a bylo pro mne důležité, aby definice šikany jednotlivých učitelů obsahovala tyto bo-

dy: úmyslnost, psychické či fyzické týrání, agrese, opakovanost. Podle těchto bodů je výsledek této otázky následující:

	absolutní četnost	relativní četnost v %
ano	10	100%
ne	0	0%

Tab. 24. Pojem šikana

Podle této tabulky je jasné, že všichni učitelé vědí nebo dovedou vysvětlit pojem šikana. Všichni z dotázaných vědí, co si pod tímto pojmem mají představit. Je ale otázkou, zda by si s tímto problémem dokázali také v praxi poradit.

Šikanování považujete za

	absolutní četnost	relativní četnost v %
součástí procesu dospívání, kterou prochází každé dítě	0	0%
pouze jednu z řady forem agresivního chování	1	10%
velmi nebezpečnou formu agresivního chování	9	90%

Tab.25. Šikanování považujete za

Z této tabulky vyplývá, že převážná většina z dotázaných učitelů – 90% - považuje šikanu za velmi nebezpečnou formu agresivního chování, pouze jeden z dotázaných učitelů ji považuje za pouze jednu z řady forem agresivního chování.

Považujete šikanování na Vaší škole za

	absolutní četnost	relativní četnost v %
příležitostný jev	3	30%
problém, který však není horší než na ostatních školách	6	60%
velký problém	1	10%
na naší škole šikana není	0	0%

Tab.26. Šikana na naší škole je

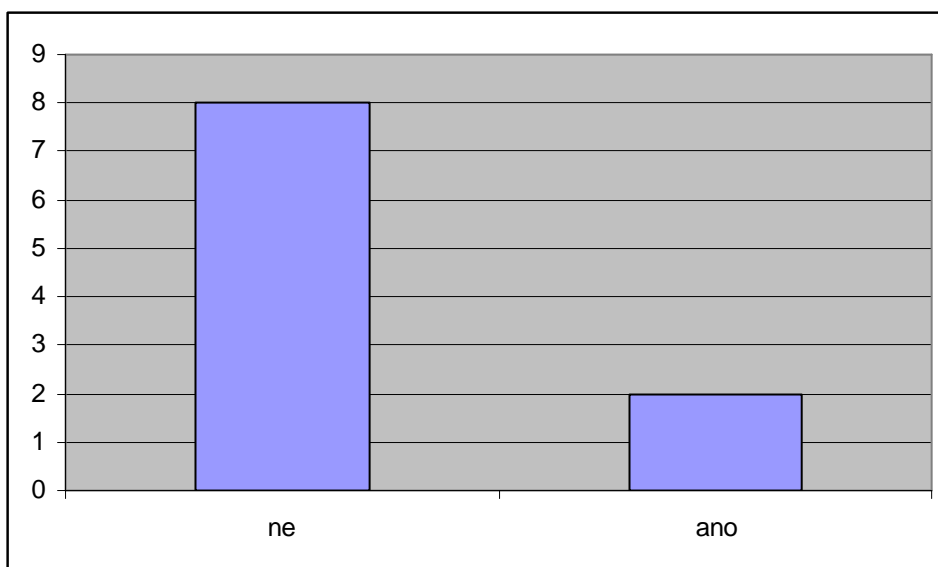
Z výsledků výzkumu vyplývá, že převážná část z dotázaných učitelů považuje šikanu na své škole za problém, který ovšem není horší než na ostatních školách. 30% z dotázaných

učitelů ji považuje za příležitostný jev a 10% za velký problém. Žádný učitel neodpověděl, že na jejich škole šikana není.

Máte ve třídě nějaké děti, které jsou nebo byly šikanovány?

	absolutní četnost	relativní četnost v %
ne	8	80%
ano	2	20%

Tab. 27. Oběti šikany ve Vaší třídě

Obr. 8. Oběti šikany ve Vaší třídě

80% z dotázaných učitelů odpovědělo, že ve své třídě neměli nebo nemají žáka, který by byl šikanován. 20% učitelů, pak odpovědělo, že šikanovaného žáka ve své třídě mají nebo měli. Pokud učitelé odpověděli, že takového žáka ve třídě měli nebo mají, měli odpověď doplnit o počet takovýchto žáků a učitelé doplnili tyto počty: 4 a 1.

Znáte ve Vaší škole nějaké děti, které jsou nebo byly šikanovány?

	absolutní četnost	relativní četnost v %
ne	7	70%
ano	3	30%

Tab. 28. Oběti šikany ve Vaší škole

70% učitelů žádné oběti šikany na své škole neznají. 30% učitelů o nějakých obětech šikany ví. Pokud dotázaní učitelé na tuto otázku odpověděli, že nějaké děti, které jsou nebo byli šikanováni znají, měli za úkol ještě doplnit jejich počet a třídu a uvedli toto: 1 žák – 3. třída, 4 žáci – 5. třída a další učitel uvedl, že dotyčný žák či žáci za školy už vyšli.

2.3 Shrnutí a vyhodnocení hypotéz průzkumu

H1: Šikana se objevuje častěji u chlapců než u dívek.

Podle výsledků výzkumu je jasné, že šikana se více a častěji objevuje u chlapců než u dívek. 27 chlapců z 57 odpovědělo, že jsou nebo byli šikanováni a pouze 18 dívek odpovědělo, že jsou nebo byly šikanovány. Z toho jasně vyplývá, že tuto hypotézu musíme potvrdit jako správnou.

⇒ Hypotéza H1 potvrzena.

H2: Agresoři jsou víc jak z 50% spolužáci oběti.

Výzkum ukázal, že 97,80% agresorů jsou opravdu spolužáci oběti. Nejvíc jsou tedy děti šikanovány právě svými spolužáky. Tuto hypotézu můžeme také potvrdit.

⇒ Hypotéza H2 potvrzena.

H3: Předpokládám, že víc jak 70% žáků se necítí ve škole bezpečně.

Výzkum ukázal, že 46% z dotázaných se ve škole cítí bezpečně, 20% z dotázaných se ve škole necítí bezpečně a 34% z dotázaných neví. Tuto hypotézu, podle těchto výsledků, nemůžeme potvrdit, protože pouze 46% žáků se cítí ve škole bezpečně, což je na druhou stranu zarážející číslo, protože to není ani polovina z dotázaných žáků a je tedy potřeba se zamyslet nad tím, co je potřeba udělat nebo změnit, aby se žáci ve škole začali cítit bezpečně.

⇒ Hypotéza H3 nepotvrzena.

H4: Předpokládám, že u dívek převládá psychická šikana.

Podle tabulky 3. u 11 dívek šlo o šikanu formy nadávek a urážek. U 4 dívek šlo o vyhrožování a fyzické týrání a u 3 dívek šlo o brání, schovávání a ničení věcí. Podle těchto výsledků můžeme říci, že u většiny dívek převládá psychická šikana, protože formy šikany jako

jsou nadávky a urážky můžeme zařadit pod šikana psychickou, protože nám tato forma šikanování bude ubližovat spíše psychicky než fyzicky.

==> Hypotéza H4 potvrzena.

H5: Šikana se objevuje častěji ve škole než mimo školu.

Výsledky výzkumu nám ukázaly, že šikana se nejčastěji objevuje ve třídě (37,80%). 35,60% z dotázaných zaškrtnulo, že byli šikanováni jinde, a zde pak uváděli možnosti, že byli šikanováni buď v areálu školy (hřiště nebo školní jídelna) nebo úplně mimo školu a její areál. I když je zde rozdíl jenom nepatrný, tuto hypotézu můžeme potvrdit. Žáci jsou častěji šikanováni ve škole nebo jejím areálu než mimo školu.

==> Hypotéza H5 potvrzena.

H6: Předpokládám, že počet těch, kteří pomohou oběti není víc jak 10%.

Tuto hypotézu už hned na začátku mohu vyvrátit, protože počet těch, kteří pomohou oběti je víc jak 10%. Podle výsledků výzkumu oběti pomůže 35,60% spolužáků.

==> Hypotéza H6 potvrzena.

H7: Více jak 80% učitelů si myslí, že na jejich škole se šikana nevyskytuje.

Výzkum nám ukázal, že 0% učitelů si myslí, že se šikana na jejich škole nevyskytuje. Tuto hypotézu tedy můžeme vyvrátit.

==> Hypotéza H7 nepotvrzena.

H8: Všichni učitelé vědí, co znamená slovo šikana.

Podle výsledků výzkumu můžeme říci, že 100% učitelů (tedy všichni), vědí, co to šikana je a umí ji vysvětlit. Na základě výsledků výzkumu můžeme tuto hypotézu potvrdit.

==> Hypotéza H8 potvrzena.

H9: Předpokládám, že minimálně se šikana objevuje ve 45%.

Výzkum nám ukázal, že šikana se opravdu objevuje ve 45%. 45% žáků uvedlo, že jsou nebo byli šikanováni a 55% žáků uvedlo, že šikanováni nejsou a ani nebyli. Tuto hypotézu můžeme také potvrdit.

==> Hypotéza H9 potvrzena.

Shrnutí:

Výzkum, který jsem realizovala je možné charakterizovat jako vhléd do problematiky šikany žáků prvního stupně základních škol a jejich učitelů. Výzkum jsem realizovala v České Třebové, a tak mi tento výzkum nedovoluje zhodnotit celospolečenský problém výskytu šikany na 1. stupni základních škol.

Z výzkumu jasně vyplývá, že šikana se mezi dětmi objevuje a objevuje se bohužel i na 1. stupni základních škol. Šikana se objevuje ve svých různých podobách a děti mohou být šikanou poznamenáni do konce svého života. Zarážející je také ta okolnost, že pouze 46% z dotázaných žáků se cítí ve škole bezpečně, ostatní se buď necítí ve škole bezpečně nebo nevědí.

Výsledky tohoto výzkumu by měli být výzvou pro každého pedagoga. Měly by být výzvou k dalšímu vzdělávání v této oblasti, k rozvíjení kvalitních vztahů mezi žáky samotnými, ale také mezi žáky a pedagogy ve třídě a celé škole, k řešení vzniklých problémů a ke spolupráci. Šikana není problém, který zmizí sám. Šikana je problém, který je potřeba řešit.

ZÁVĚR

Jak už bylo řečeno šikana není pouze záležitostí škol, objevuje se téměř všude a je potřeba s ní bojovat. Abychom s ní mohli účinně bojovat, je potřeba, abychom byli dostatečně informováni o tomto problému. Je potřeba o tomto problému informovat nejen učitele, rodiče a děti, ale i širokou veřejnost. A začít s tímto problémem bojovat, protože šikana sama nezmizí.

Důležité je v tomto směru vliv a postavení rodiny, ale také i školy. Děti se většinou chovají tak, jak to vidí ve svém okolí. Proto je důležité chovat se tak, abychom dětem mohli předávat jen to dobré a mohli jim být dobrými vzory.

Cílem této diplomové práce bylo shrnout teoretické poznatky o šikaně (co je to šikana, její stádia, projevy, příčiny, její protagonisté, dále jsem zde popisovala následky šikany, jak šikanu zvládnout, a to z pohledu školy a rodičů, prevence šikany a šikana z pohledu paragrafů). Také jsem zde uvedla, jako příklad šikanování, dvě případové studie. Cílem této diplomové práce bylo také prověřit současný stav šikany na Základních školách v České Třebové. Cíle empirické části byly následující: výzkum šikany na 1. stupni základních škol. Toto jsem dále zaměřila na to, v jakém rozsahu se žáci se šikanou setkali, jestli je rozdíl mezi chlapci a dívkami v oblasti šikanování, kde k šikaně dochází, jak často k ní dochází, jaký druh šikany se vyskytuje nejčastěji, zda se cítí žáci ve škole bezpečně. V rámci tohoto výzkumu jsem se také zeptala učitelů na jejich postoj k šikaně.

Z výzkumu v této diplomové práci je zřejmé, že šikana se objevuje častěji u chlapců než u dívek, agresori jsou často spolužáci oběti, šikana se objevuje častěji ve škole než mimo ni, většin žáků se necítí ve škole bezpečně nebo nevědí. Všichni učitelé vědí. Co znamená slovo šikana a umějí ho vysvětlit.

Výsledky výzkumu jsou výzvou pro každého z nás. Měli bychom se zamyslet na d tím, co děláme špatně a co bychom v přístupu k této problematice mohli zlepšit, abychom šikaně zabránili.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

- [1] BOURCET, S. *Šikana ve škole, na ulici, doma*. Praha: Albatros nakladatelství, 2006, 71 s. ISBN 80-00-01552-8.
- [2] ČÁP, J., MAREŠ, J. *Psychologie pro učitele*. Praha: Portál, 2001, 655 s. ISBN 80-7178-463-X.
- [3] DISMAN, S. *Jak se vyrábí sociologická znalost*. Praha: nakladatelství Karolinum, 2006, 374 s. ISBN 80-246-0139-7.
- [4] FONTANA, D. *Psychologie ve školní praxi*. 2. vyd. Praha: Portál, 2003, 384 s. ISBN 80-7178-626-8.
- [5] CHRÁSKA, M. *Metody pedagogického výzkumu*. Praha: Grada, 2007, 272 s. ISBN 978-80-247-1369-4.
- [6] CHRÁSKA, M. *Úvod do výzkumu v pedagogice*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci – Pedagogická fakulta, 2003, 199 s. ISBN 80-244-0765-5.
- [7] CHUDÝ, Š. *Typológia a riešenie výchovných situácií*. Zlín: Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně, 2006, 90 s. ISBN 80-7318-403-6.
- [8] KOLÁŘ, M. *Skrytý svět šikanování ve školách*. Praha: Portál, 1997, 128 s. ISBN 80-7178-123-1.
- [9] KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování*. Praha: Portál, 2005, 255 s. ISBN 80-7367-014-3.
- [10] KYRIACOU, CH. *Řešení výchovných problémů ve škole*. Praha: Portál, 2005, 152 s. ISBN 80-7178-945-3.
- [11] ŘÍČAN, P. *Agresivita a šikana mezi dětmi*. Praha: Portál, 1995, 95 s. ISBN 80-7178-049-9.
- [12] VÁGNEROVÁ, M. *Školní poradenská psychologie pro pedagogy*. Praha: Karolinum, 2005, 430 s. ISBN 80-246-1074-4.
- [13] WEBSTER – DOYLE, T. *Proč mě pořád někdo šikanuje*. Praha: Pragma, 2002, 160 s. ISBN 80-7205-804-5.

SEZNAM OBRÁZKŮ

Obr.1. Dívky a chlapci.....	41
Obr.2. Šikana u dívek.....	42
Obr.3. Šikana u chlapců.....	43
Obr.4. Šikana.....	44
Obr.5. Kdo jiný je šikanován.....	48
Obr.6. Kdo ze školy je šikanován.....	48
Obr.7. Pocit bezpečí.....	51
Obr.8. Oběti šikany ve Vaší třídě.....	53

SEZNAM TABULEK

Tab.1. Dívky a chlapci.....	40
Tab.2. Šikana u dívek.....	41
Tab.3. Druh šikany u dívek.....	42
Tab.4. Šikana u chlapců.....	42
Tab.5. Druh šikany u chlapců.....	43
Tab.6. Šikana u dívek a chlapců.....	43
Tab.7. Druh šikany u dívek a chlapců.....	44
Tab.8. Šikana.....	44
Tab.9. Čestnost šikanování.....	45
Tab.10. Druh šikany.....	45
Tab.11. Místa pro šikanování.....	45
Tab.12. Agresor.....	46
Tab.13. Agresoři.....	46
Tab.14. Pomoc.....	47
Tab.15. Kdo jiný je šikanován.....	47
Tab.16. Kdo ze školy je šikanován.....	48
Tab.17. Četnost šikanování 2.....	49
Tab.18. Pomoc oběti.....	49
Tab.19. Agresoři 2.....	49
Tab.20. Agresoři 3.....	49
Tab.21. Agresoři z tvé školy.....	50
Tab.22. Pocit bezpečí.....	50
Tab.23. Šikanoval jsi ty?.....	51
Tab.24. Pojem šikana.....	52

Tab.25. Šikanování považujete za.....	52
Tab.26. Šikana na naší škole je.....	52
Tab.27. Oběti šikany ve Vaší třídě.....	53
Tab.28. Oběti šikany ve Vaší škole.....	53

SEZNAM PŘÍLOH

P I: Dotazník pro žáky 4. a 5. tříd základních škol

P II: Dotazník pro učitele základních škol

PŘÍLOHA P I: DOTAZNÍK PRO ŽÁKY 4. A 5. TŘÍD ZÁKLADNÍCH ŠKOL

„PROBLEMATIKA ŠIKANY NA 1. STUPNI ZÁKLADNÍ ŠKOLY.“

Tento dotazník je zcela anonymní, je určen pro žáky 1. stupně Základních škol v České Třebové. Výsledky tohoto dotazníku jsou určeny pro diplomovou práci, která se zabývá problematikou šikany na 1. stupni Základních škol v České Třebové, proto se na Vás obracím s prosbou o vyplnění dotazníku. Jeho vyplnění je snadné a nezabere mnoho času. Budeme rádi, když budeme znát Vaše postoje k šikaně, náměty a připomínky, abychom mohli zkvalitnit přístup k šikaně a její řešení.

Víš, co znamená výraz šikana?

ŠIKANA je jakékoli chování, které ti **ubližuje**. Šikana není ojedinělá hádka nebo rvačka. Šikanování říkáme tomu, když jedno nebo skupina dětí např. **říká jinému dítěti ošklivé a nepříjemné věci, bije je, vyhrožuje mu**. Za šikanování mohou být považovány také **opakované posměšky** nebo **ošklivé poznámky o rodině**.

Třída:

Pohlaví: chlapec – děvče

1) Byl(a) jsi ty někdy šikanován?

- a) ano
- b) ne

Pokud jsi v otázce 1 odpověděl(a) ano, tak zodpověz otázky 2, 3, 4, 5, 6, 7. Pokud jsi v otázce 1 odpověděl(a) ne, tak pokračuj otázkou číslo 8.

2) Pokud ano, stalo se to jen jednou?

- a) ano
- b) ne, vícekrát (kolikrát asi) .....
- c) nevím

3) O jakou šikanu šlo?

- a) nadávky, urážky
- b) brání, schovávání, ničení věcí
- c) vyhrožování
- d) fyzické týrání – uhození, strkání
- e) jiné – prosím napiš.....

4) Kde se to stalo?

- a) v šatně
- b) ve třídě
- c) na záchodě
- d) cestou do nebo ze školy
- e) jinde, napiš prosím kde.....

5) Ten, kdo tě šikanoval byl

- a) tvůj spolužák
- b) chlapec či dívka z jiné školy

6) Ten, kdo tě šikanoval byl

- a) jeden chlapec
- b) jedna dívka
- c) skupina chlapců
- d) skupina dívek

7) Pomohl ti někdo ze spolužáků?

- a) ano
- b) ne, jen se dívali
- c) nikdo jiný u toho nebyl
- d) nevím

8) Víš o někom ze třídy , kdo je šikanován?

- a) ne
- b) ano – napiš prosím kolik dětí to je .....

9) Znáš někoho ze školy (1.-5. třída), kdo je šikanován?

- a) ne
- b) ano – napiš prosím kolik dětí to je .....

Pokud jsi v otázce 8 nebo 9 odpověděl(a) ano, tak zodpověz otázky 10, 11, 12, 13. Pokud jsi v otázkách 8 a 9 odpověděl(a) ne, tak pokračuj otázkou číslo 14.

10) Pokud ano, stalo se to jen jednou?

- a) ano
- b) ne vícekrát (kolikrát asi).....
- c) nevím

11) Pomohl mu někdo ze spolužáků?

- a) ano
- b) ne, jen se dívali
- c) nikdo jiný u toho nebyl
- d) nevím

12) Ten, kdo ho šikanoval byl

- a) jeho spolužák
- b) chlapec či dívka z jiné školy

13) Ten, kdo ho šikanoval byl

- a) jeden chlapec
- b) jedna dívka
- c) skupina chlapců
- d) skupina dívek

14) Znáš někoho z vaší školy, kdo někoho jiného šikanuje?

- a) ano
- b) ne

15) Cítíš se celkově ve škole bezpečně?

- a) ano
- b) ne
- c) nevím

16) Šikanoval(a) jsi někdy ostatní děti?

a) nikdy

b) jednou

c) několikrát

d) často

PŘÍLOHA P II: DOTAZNÍK PRO UČITELE ZÁKLADNÍCH ŠKOL

„PROBLEMATIKA ŠIKANY NA 1. STUPNI ZÁKLADNÍ ŠKOLY.“

Tento dotazník je zcela anonymní, je určen pro učitele 1. stupně Základních škol v České Třebové. Výsledky tohoto dotazníku jsou určeny pro diplomovou práci, která se zabývá problematikou šikany na 1. stupni Základních škol v České Třebové, proto se na Vás obracím s prosbou o vyplnění dotazníku. Jeho vyplnění je snadné a nezabere mnoho času. Budeme rádi, když budeme znát Vaše postoje k šikaně, náměty a připomínky, abychom mohli zkvalitnit přístup k šikaně a její řešení.

1. Vysvětlete _____ pojem _____ šika-
na.....
.....
...
.....
...
2. Šikanování považujete za
  - a) součást procesu dospívání, kterou prochází každé dítě
  - b) pouze jednu z řady forem agresivního chování
  - c) velmi nebezpečnou formu agresivního chování
3. Považujete šikanování na Vaší škole za
  - a) příležitostný jev
  - b) problém, který však není horší než na ostatních školách
  - c) velký problém
  - d) na naší škole šikana není
4. Máte ve třídě nějaké děti, které jsou nebo byly šikanovány?
  - a) ne
  - b) ano – počet (přibližně).....

5. Znáte ve Vaší škole (na 1. stupni) nějaké děti, které jsou nebo byly šikované?

a) ne

b) ano – napište prosím do které třídy chodí a kolik jich je (přibližně).....

.....